

Stoppen met sekswerk

Aansluiting tussen behoeften en ondersteuning

Stoppen met sekswerk

Aansluiting tussen behoeften en ondersteuning

- EINDRAPPORT -

Auteurs

Yannick Bleeker, MSc
Gianni van den Braak, MSc

Met medewerking van

Wiebe Korf, MSc
Joris Timmermans, MA MMC

Amsterdam, 9 april 2021
Publicatienr. 20173

© 2021 RegioPlan, in opdracht van het ministerie van VWS

Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van RegioPlan. RegioPlan aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

Inhoudsopgave

<u>Samenvatting</u>	<u>1</u>
Inleiding	1
Conclusies	1
<u>1 Inleiding</u>	<u>5</u>
1.1 Inleiding	5
1.2 Focus en afbakening	6
1.3 Vraagstelling	6
1.4 Onderzoeksopzet	6
1.5 Leeswijzer	7
<u>2 Sekswerkers die willen stoppen</u>	<u>9</u>
2.1 Beginnen met sekswerk	9
2.2 Ervaringen tijdens sekswerk	10
2.3 Redenen om te stoppen met sekswerk	10
2.4 Behoeften van sekswerkers die willen stoppen met sekswerk	13
<u>3 Ondersteuningsaanbod</u>	<u>19</u>
3.1 Organisatie van ondersteuning bij het stoppen van met sekswerk	19
3.2 Inhoud van ondersteuning	20
3.3 Succesfactoren van ondersteuningsaanbod	24
3.4 Versterken van ondersteuning	25
<u>4 Profielen van sekswerkers die willen stoppen</u>	<u>29</u>
<u>5 Conclusies</u>	<u>32</u>
<u>Bijlage – Aanwezigen bij groepsgesprekken</u>	<u>37</u>

Voorwoord

De seksbranche is, zoals veel andere sectoren, een branche met inspirerende, schrijnende, mooie en pijnlijke verhalen. De veelzijdigheid aan verhalen reflecteert de diversiteit van de branche. Een simplificatie van de 'happy hooker' aan de ene kant en het slachtoffer van uitbuiting aan de andere kant komt het maken van beleid niet ten goede. Dit maakt onderzoek in de seksbranche interessant, maar ook ingewikkeld. Dat geldt ook voor onderzoek naar sekswerkers die willen stoppen en naar de uitstapprogramma's waarmee een deel van hen ondersteund wordt. Het was een flinke uitdaging om rekening te houden met de gevoeligheden die uitstapprogramma's oproepen. Als sekswerk een normaal beroep is, waarom zou de overheid sekswerkers dan helpen met stoppen?

We denken dat, om die vraag te beantwoorden, ondersteuning om te stoppen in een breed perspectief moeten worden geplaatst. Een perspectief waarin de behoeften, belemmeringen en ambities van de personen om wie het gaat, leidend zijn. In het geval van uitbuiting kunnen (vermeende) slachtoffers behoefte hebben aan hulp om controle over hun eigen leven terug te krijgen. Het bieden van veiligheid, rust en perspectief kan deels met een uitstapprogramma. De bijdrage aan een veilige samenleving, maakt dat investering vanuit de overheid voor de hand ligt. Sekswerkers die na verloop van tijd te maken hebben gekregen met verregaande fysieke, psychische en sociale belemmeringen, kunnen brede hulp nodig hebben. Een uitstapprogramma is een manier om dat te organiseren. Hulp aan de sekswerker komt zowel de sekswerker als de samenleving ten goede. Ook hier is een rol van de overheid dus niet vreemd. Voor, tot slot, personen die volstrekt autonoom sekswerk doen maar andere ambities hebben, is ondersteuning vooral een manier om een andere carrière te kunnen kiezen. Een uitstapprogramma wordt dan een soort loopbaanadvies. Met het oog op het bevorderen van duurzame inzetbaarheid op de arbeidsmarkt is het goed voor te stellen dat de overheid een rol voor zichzelf ziet. Dat doet zij immers in andere sectoren ook.

Het centraal stellen van het perspectief van de mensen om wie het gaat, helpt om gevoeligheden te vermijden. We hebben in dit onderzoek beoogd zo zorgvuldig, genuanceerd en precies mogelijk een beeld te schetsen van de uitdagingen die personen die stoppen met sekswerk meemaken, en een indruk willen geven van hoe professionals die personen een zetje in de goede richting geven. We willen onze dank uitspreken aan de (voormalig) sekswerkers die de tijd namen om met ons in gesprek te gaan. Zoals altijd zijn hun verhalen voor goed onderzoek onmisbaar. Daarnaast willen we ons dankwoord richten aan alle beleidsadviseurs, directeuren en professionals die ons een kijkje in de keuken hebben gegeven. We hebben grote bewondering voor hun bevologenheid, vakmanschap en vermogen om zich neutraal op te stellen in een veld dat zo onder een vergrootglas ligt.

Mede namens alle onderzoekers in het team,

Yannick Bleeker, MSc

Yannick.bleeker@regioplan.nl

REGIOPLAN
BELEIDSONDERZOEK

Samenvatting

S

Samenvatting

Inleiding

Er zijn [sekswerkers](#)¹ die volstrekt zelfstandig naar ander werk overstappen. Andere sekswerkers kunnen daar juist hulp bij gebruiken. Voor hen is [stoppen](#) niet altijd eenvoudig. Sekswerkers die ondersteuning willen, kunnen voor professionele hulp terecht bij verschillende organisaties. Vaak gaat het hierbij om organisaties die zich gespecialiseerd hebben in ondersteuning aan sekswerkers op allerlei terreinen. Zij bieden (ook) zogenoemd Prostitutie Maatschappelijk Werk aan. Deze organisaties werken veelal samen met andere partijen die leefdomeingerichte ondersteuning aanbieden, zoals schuldhulp, verslavingszorg en re-integratie. Om beter zicht te krijgen op de behoeften van sekswerkers die willen stoppen en op de mate waarin ondersteuningsaanbod in regio's op deze behoeften aansluit, heeft het ministerie van VWS, mede namens het ministerie van BZK, het ministerie van SZW en het ministerie van JenV, aan RegioPlan gevraagd om [onderzoek](#) te doen. In dit onderzoek keken we niet alleen naar ondersteuning in het kader van de uitstapprogramma's, maar richtten we ons ook op ondersteuning aan sekswerkers die willen stoppen buiten deze programma's. Het onderzoek bestond uit een [deskresearch](#), tien [interviews](#) met (voormalig) sekswerkers, [groepsgesprekken](#) met centrumgemeenten en hun partners en een werksessie met centrumgemeenten en hun partners.

Conclusies

In het onderzoek formuleerden we zes onderzoeksvragen. Hieronder laten we per onderzoeksvraag zien wat de belangrijkste conclusies zijn. Voor de uitgewerkte conclusies verwijzen we naar hoofdstuk 5 van dit rapport.

1. Wat zijn de kenmerken van sekswerkers die willen stoppen?

De achtergrondkenmerken, de situaties waarin zij beginnen met sekswerk en hun ervaringen tijdens het sekswerk zijn zeer uiteenlopend van aard. Dat geldt ook voor redenen van sekswerkers om te willen stoppen. Er valt onderscheid te maken tussen [redenen die al langere tijd spelen](#) en [directe aanleidingen](#). Redenen die al wat langer spelen zijn afname van inkomsten, financiële uitdagingen en schulden, een ervaren gebrek aan toekomstperspectief, het bereiken van vooraf gestelde doelen, toenemende psychische of fysieke klachten, een toename van gebruik van stimulerende middelen en verslaving. Daarnaast kan ook een uitbuitingssituatie dermate ernstige vormen aannemen dat het slachtoffer besluit om melding te maken. Directe aanleidingen om te willen stoppen zijn het krijgen van een relatie, zwanger worden, een negatieve ervaring met een klant en een negatieve ervaring tijdens een controle van politie of gemeentelijke handhavers. Ook de sluiting van de seksbranche naar aanleiding van de coronapandemie is voor sekswerkers aanleiding geweest om te stoppen met sekswerk.

2. Wat zijn de behoeften en belemmeringen van sekswerkers die willen stoppen en op welk moment tijdens het stoppen spelen deze behoeften een rol?

In lijn met de redenen om te stoppen, zijn ook de [behoeften](#) van sekswerkers die willen stoppen zeer divers. In het onderzoek kwamen we de volgende behoeften tegen: hulp bij het zoeken naar een betaalbare woning, hulp bij het vinden van passend werk met een passend inkomen, behoeften rond omscholing, het oplossen van schulden, fysieke en psychische zorg, veiligheid, zingeving en hulp bij het aanleren van nieuwe gedragsnormen en het opbouwen van een nieuw sociaal netwerk. Zeer belangrijk is op te merken dat iedere sekswerker uniek is, en dat de ondersteuning daarmee [maatwerk](#) is.

¹ In dit onderzoek spreken we ten behoeve van de leesbaarheid van 'sekswerkers'. In werkelijkheid gaat het niet alleen om personen die zichzelf als sekswerker zien, maar ook om personen die (vermeend) slachtoffer van uitbuiting zijn.

3. In hoeverre is de ondersteuning aanwezig die sekswerkers nodig hebben om succesvol uit te stappen?

Sekswerkers kunnen zeer uiteenlopende behoeften hebben. Bovendien kunnen sekswerkers die willen stoppen dezelfde behoeften hebben, maar toch compleet verschillende aanpakken nodig hebben. Dat maakt van het ondersteunen van sekswerkers die willen stoppen **maatwerk**. Sommige behoeften van sekswerkers die willen stoppen kunnen Prostitutie Maatschappelijk Werk (PMW) organisaties zelf beantwoorden, maar voor veel anderen werken zij samen met partners binnen en buiten de gemeentelijke organisatie. Prostitutie Maatschappelijk Werkers fungeren als een spin in het web, waarin zij nauw contact hebben met samenwerkingspartners en bovendien de regie over dit netwerk voeren. Op landelijk niveau stellen we vast dat het kunnen aanbieden van **omscholing**, het vinden van een betaalbare **wooning** en het vinden van passend **werk** met een passend **inkomen** voor professionals belangrijke belemmeringen zijn om de behoeften van sekswerkers die willen stoppen te beantwoorden. Wanneer we de regionale praktijk onder de loep nemen, stellen we vast dat de mate van aansluiting tussen het ondersteuningsaanbod en de behoeften van sekswerkers sterk verschilt tussen de regio's.

4. Zijn er gezien de kenmerken, behoeften en belemmeringen van sekswerkers en de ondersteuning die zij krijgen onderscheidende profielen te maken?

Er komt uit het onderzoek een drietal onderscheidende profielen van sekswerkers die willen stoppen naar voren. Ten eerste gaat het om sekswerkers die met een hoge mate van **autonomie** met het werk gestart zijn, hun (financiële) doelen hebben behaald en een gebrek aan toekomstperspectief ervaren. Voor hen is stoppen vooral een carrièreswitch en ze zoeken met name hulp bij het aanvragen van een tijdelijke uitkering en het vinden van nieuw werk. Ten tweede identificeren we sekswerkers met meerdere hulpvragen. Het gaat hier met name om sekswerkers die met een hoge mate van autonomie of uit financiële **noodzaak** met het werk begonnen zijn en die het niet gelukt is om zelfstandig te stoppen en vaak te lang met het werk zijn doorgegaan. Dat heeft tot meerdere belemmeringen geleid en stoppen is voor hen noodzaak geworden. Ten derde gaat het om personen die zichzelf nooit als sekswerkers hebben beschouwd, maar als slachtoffer van uitbuiting gezien kunnen worden. Zij zijn onder **druk**, **dreiging** of **dwang** van derden met het verrichten van seksuele handelingen voor geld begonnen. Inzicht in deze profielen kan PMW'ers helpen om het juiste ondersteuningsaanbod te hanteren.

5. Wat zijn de succesfactoren van een goed werkend ondersteuningsaanbod gericht op sekswerkers die willen stoppen?

Aansluitend daarop is onderzocht of er succesfactoren van goed werkend ondersteuningsaanbod zijn aan te wijzen. Het onderzoek heeft enkele elementen kunnen beschrijven die in de ogen van professionals en voormalig sekswerkers als succesvol worden gezien. Het belangrijkste is dat de **behoefte van de sekswerker centraal** wordt gezet. Daarbij zijn een neutrale houding, het kunnen en durven nemen van professionele ruimte om maatwerk te bieden, voldoende tijd en het herkennen van talenten van sekswerkers die willen stoppen en het inzetten van ervaringsdeskundigheid heel belangrijk. Daarnaast is samenwerking met instanties die leefdomeingerichte ondersteuning kunnen bieden relevant.

6. Hoe kan het ondersteuningsaanbod voor sekswerkers die willen stoppen worden versterkt?

Tot slot biedt het onderzoek aanknopingspunten voor het versterken van het ondersteuningsaanbod gericht op sekswerkers die willen stoppen. Allereerst kan **het bereik van ondersteuning** worden versterkt. Het huidige aanbod is minder toegespitst op de autonome sekswerker met voornamelijk praktische vragen. Daarnaast vallen bepaalde doelgroepen buiten het bereik van het huidige aanbod. Voorbeelden hiervan zijn mannelijke sekswerkers, transgender sekswerkers, sekswerkers in de onvergunde en illegale branche, sekswerkers werkzaam bij escortbureaus, Thaise sekswerkers en minderjarige personen.

Daarnaast kan de **aansluiting tussen behoeften en ondersteuning** beter. Meerdere behoeftes (kunnen) niet altijd succesvol worden beantwoord. Hierbij gaat het om het wegnemen van taalbarrières, het vinden van passend werk met een passend salaris, het vinden van betaalbare woonruimte en het kunnen

bieden van (om)scholing. In de context van de ondersteuning in het kader van stoppen met sekswerk is in sommige gevallen het snel regelen van financiering voor de tijdelijke opvang aan slachtoffers van uitbuiting een drempel. Vaak zijn PMW'ers afhankelijk van samenwerking met andere professionals. Een belangrijk aspect in het verbeteren van aansluiting tussen behoeften en ondersteuning is het versterken van de expertise bij samenwerkingspartners van Prostitutie Maatschappelijk Werk-organisaties in regio's waar die expertise nog beperkt is. Prostitutie Maatschappelijk Werkers en de professionals waarmee ze samenwerken lopen daarnaast tegen knelpunten aan die zij zelf niet kunnen oplossen. Voorbeelden hiervan zijn de beschikbaarheid van woningen, de stigma-gerelateerde terughoudendheid van werkgevers om personen met een sekswerkverleden in dienst te nemen of financiering voor scholing. Dit vraagt wellicht regionale [samenwerking](#) op tactisch en strategisch niveau of zelfs aandacht op landelijk niveau.

Inleiding

1 Inleiding

1.1 Inleiding

Er zijn **sekswerkers**² die volstrekt zelfstandig naar ander werk overstappen. Andere sekswerkers kunnen daar juist hulp bij gebruiken. Voor hen is stoppen lang niet altijd eenvoudig. Uit onderzoek blijkt dat sekswerkers die willen stoppen allerlei (combinaties van) obstakels moeten overwinnen.³ Veelvoorkomende **belemmeringen** zijn omgaan met minder inkomsten, het vinden van goedkopere woonruimte, wennen aan nieuwe sociale conventies, afkomen van een verslaving, definitief afscheid nemen van contacten uit de seksbranche en het vinden van andere daginvulling. Ook komt uit onderzoek naar voren dat belemmeringen per sekswerker sterk kunnen verschillen.⁴

Sekswerkers die stoppen, doen dat in verreweg de meeste gevallen **zonder hulp**. Sekswerkers die ondersteuning willen, kunnen voor professionele hulp terecht bij verschillende instanties. Denk dan aan bijstandsconsulenten of schuldhulpverleners van gemeenten, maatschappelijk werkers van maatschappelijke organisaties of woningbouwcorporaties. De praktijk leert echter dat deze instanties niet erg toegankelijk zijn voor sekswerkers of dat de ondersteuning te generiek van aard is.⁵ Naast deze reguliere vormen van ondersteuning bieden Prostitutie Maatschappelijk Werkers bij gespecialiseerde organisaties door het hele land **uitstapprogramma's** aan. Met deze uitstapprogramma's kunnen sekswerkers zich bijvoorbeeld oriënteren op ander werk en kunnen slachtoffers van uitbuiting naar een nieuwe levenssituatie worden begeleid. Tot het begin van dit jaar werd het overgrote deel van deze uitstapprogramma's gesubsidieerd door tijdelijke subsidies van het ministerie van JenV, de Regeling Uitstapprogramma's Prostituees (RUPS).⁶ Sinds dit jaar is deze subsidie omgezet naar een **structurele financiering**. Deze financiering wordt met een decentralisatie-uitkering verdeeld over achttien zogenoemde DUUP⁷-regio's. Aan deze gemeenten wordt gevraagd om binnen hun regio een uitstapprogramma in te richten of maatschappelijke organisaties te verzoeken om dat te doen.

De (ervaren) hoge drempels van reguliere ondersteuning en de verscheidenheid van het aanbod in uitstapprogramma's roepen de **vraag** op of sekswerkers die willen stoppen met sekswerk op dit moment voldoende maatwerk ontvangen. In een motie van Tweede Kamerleden Bruins en Van der Graaf⁸ wordt het kabinet daarom verzocht om in gesprek te gaan met VNG, Valente en Divosa om een werkwijze te ontwikkelen voor sekswerkers die willen stoppen en om kennisuitwisseling tussen gemeenten te faciliteren. VNG, Valente en Divosa hebben aan het ministerie van VWS aangegeven dat er nog te weinig zicht is op de aansluiting tussen behoeften van sekswerkers die willen stoppen en het aanbod van ondersteuning. Dit heeft ertoe geleid dat het ministerie van VWS, mede namens de ministeries van JenV, het ministerie van BZK en het ministerie van SZW, aan RegioPlan gevraagd om een onderzoek uit te voeren naar de aansluiting tussen het aanbod van ondersteuning en de behoeften van sekswerkers die willen stoppen met hun werk.

² In dit onderzoek spreken we ten behoeve van de leesbaarheid van 'sekswerkers'. In werkelijkheid gaat het niet alleen om personen die zichzelf als sekswerker zien maar ook om personen die (vermeend) slachtoffer van uitbuiting zijn.

³ Zie bijvoorbeeld Bleeker, Y et al. (2017) *Stoppen met sekswerk. Belemmerende factoren voor een duurzame uitstap*. RegioPlan Beleidsonderzoek.

⁴ Baker, L., Dalla, R. & Williamson (2010) identificeren voor straatsekswerkers bijvoorbeeld belemmeringen van individuele, relationele, structurele en maatschappelijke aard.

⁵ Snippe, J., Schoonbeek, I & Boxum, C. (2018) *Onderzoek Maatschappelijke Positie Sekswerkers*. Intraval.

⁶ Zie Timmermans, M., Kuin, M. & Leerdam, J. van (2019). *Landelijke evaluatie Regeling Uitstapprogramma's Prostituees II*. RegioPlan Beleidsonderzoek.

⁷ Decentralisatie-Uitkering voor Uitstapprogramma's voor Prostituees. De aangewezen DUUP-gemeenten zijn Alkmaar, Almere, Amsterdam, Apeldoorn, Arnhem, Assen, Den Bosch, Den Haag, Enschede, Groningen, Haarlem, Leeuwarden, Nijmegen, Rotterdam, Tilburg, Utrecht, Zaanstad en Zwolle. Zie de Gemeentefonds Septembercirculaire 2020 van het ministerie van BZK voor een overzicht van de omvang van de financiering.

⁸ 30 juni 2020, Motie met kenmerk 24515 nr. 543.

1.2 Focus en afbakening

Gezien de diversiteit van sekswerkers en van hun behoeften en de veelzijdigheid van aanbod in de verschillende regio's, is het van belang om stil te staan bij de focus en afbakening van dit onderzoek. Ten eerste gebruiken we in dit onderzoek de term 'sekswerkers' om personen aan te duiden die nu of in het verleden in direct, fysiek contact met klanten seksuele handelingen tegen betaling verricht(t)en. We doelen hiermee echter niet enkel op personen die zichzelf als sekswerkers zien of zagen maar ook op personen die (vermeend) slachtoffer van **uitbuiting** zijn⁹. Daarbij maken we de opmerking dat slachtoffers van uitbuiting in veel regio's geen eigenstandige doelgroep van de met RUPS-gelden financierde uitstapprogramma's zijn, maar dat zij wel ondersteuning bij het vinden van een nieuwe daginvulling krijgen. Met betrekking tot **ondersteuningsaanbod** gaat het in dit onderzoek niet enkel over ondersteuning die in het kader van de voormalige RUPS-programma's wordt aangeboden. Het gaat ook over reguliere ondersteuning aan sekswerkers buiten deze programma's, al dan niet op maat gesneden voor de behoeften van sekswerkers. We gebruiken tot slot de term 'stoppen' en niet 'uitstappen' vanwege de associatie met uitstapprogramma's.

1.3 Vraagstelling

In dit onderzoek stonden de volgende zes **vragen** centraal:

1. Wat zijn **kenmerken** van sekswerkers die willen stoppen?
2. Wat zijn de **behoefte** en **belemmeringen** van sekswerkers die willen stoppen en op welk moment tijdens het stoppen spelen deze behoeften een rol?
3. In hoeverre is de **ondersteuning** aanwezig die sekswerkers nodig hebben om succesvol te stoppen?
4. Zijn er gezien de kenmerken, behoeften en belemmeringen van sekswerkers en de ondersteuning die zij krijgen onderscheidende **profielen** te maken?
5. Wat zijn **succesfactoren** van goed werkend ondersteuningsaanbod gericht op sekswerkers die willen stoppen?
6. Hoe kan ondersteuningsaanbod voor sekswerkers die willen stoppen worden **versterkt**?

1.4 Onderzoekopzet

Het onderzoek bestond uit de volgende vier activiteiten:

- **Deskresearch**. Tijdens deze stap zijn subsidiebeschikkingen en -verantwoordingen van toegekende RUPS-subsidies bestudeerd. Daarnaast bestudeerden bestaand onderzoek dat zich concentreerde op ervaren belemmeringen en behoeften van uitstappende sekswerkers. De deskresearch had vooral als doel om latere activiteiten in het onderzoek goed voor te kunnen bereiden en resultaten van het onderzoek in een bredere context te kunnen plaatsen.
- **Tien interviews met (voormalig) sekswerkers**. We hebben tien (voormalig) sekswerkers geïnterviewd via een video-call, een telefoongesprek en in één geval in de vorm van een face-to-face-interview. Negen geïnterviewden waren vrouw, één was man. De geïnterviewden zijn werkzaam geweest in de raambranche, in privéhuisen, in clubs, via escortbureaus, in massagesalons of als zelfstandige escort en thuiswerker. De leeftijd van de geïnterviewden varieerde van 23 jaar tot en met 58 jaar. We spraken voormalig sekswerkers die op dit moment bezig zijn met stoppen, die kort geleden zijn gestopt en die al enkele jaren geleden stopten. Van de tien sekswerkers is er één persoon die ooit ondersteuning kreeg maar later zelfstandig stopte. De rest van de deelnemers probeert met behulp van ondersteuningsaanbod te stoppen, of is inmiddels met ondersteuning gestopt. Deelnemers kregen ter compensatie voor hun tijd dertig euro. In de interviews stonden behoeften tijdens het stoppen en ervaringen met ondersteuning centraal.

⁹ We doelen hier met name op seksuele uitbuiting als vorm van mensenhandel. In de praktijk zien we echter ook samenhang tussen seksuele uitbuiting en criminele uitbuiting, bijvoorbeeld als slachtoffers van uitbuiting onder druk worden gezet om slachtoffers te werven. Zie ook Bleeker, Y, M. Born, & M. Timmermans (2019). *Seksuele uitbuiting in de Amsterdamse seksbranche. Een onderzoek naar aard en patronen*. RegioPlan Beleidsonderzoek.

- **Groepsgesprekken met DUUP-gemeenten en hun partners.** Er is met zeventien van de achttien DUUP-gemeenten een groepsgesprek gevoerd. Voor dit groepsgesprek nodigden we via de DUUP-gemeente andere gemeenten in de regio en uitvoerende, maatschappelijke organisaties uit. Binnen deze gemeenten en organisaties namen beleidsadviseurs en professionals deel die betrokken zijn bij de organisatie en uitvoering van ondersteuning aan sekswerkers. Bijlage 1 omvat per DUUP-gemeente een overzicht van personen en instanties die aan de groepsgesprekken deelnamen. In de groepsgesprekken bespraken we behoeften van stoppende sekswerkers, de inhoud van het ondersteuningsaanbod in de regio, de organisatie en uitvoering ervan en mogelijke manieren om ondersteuning verder te versterken. Enkel met de DUUP-gemeente Rotterdam is het niet gelukt om een groepsgesprek te organiseren.
- **Werk sessie.** In de laatste fase van het onderzoek organiseerden we een werksessie. Voor deze werksessie nodigden we alle deelnemers aan de groepsgesprekken met en rond DUUP-gemeenten uit. De sessie gebruikten we om onze onderzoeksresultaten terug te leggen, direct te delen en verder uit te diepen.

1.5 Leeswijzer

Dit rapport bestaat uit vijf hoofdstukken. Na de inleiding staan in hoofdstuk 2 de sekswerkers die willen stoppen centraal. Hier wordt ingegaan op hun behoeftes en belemmeringen rondom het stoppen met sekswerk. In hoofdstuk 3 beschrijven we het ondersteuningsaanbod gericht op het ondersteunen van sekswerkers die willen stoppen. Hierin wordt dieper ingegaan op succesfactoren en verbeterpunten. In hoofdstuk 4 worden vervolgens drie profielen van sekswerkers die willen stoppen gepresenteerd. Het rapport wordt afgesloten met een samenvatting, conclusies en aanbevelingen.

REGIOPLAN
BELEIDSONDERZOEK

Sekswerkers die willen stoppen

2

2 Sekswerkers die willen stoppen

In dit hoofdstuk bespreken we de **kenmerken** en **behoeften** van sekswerkers die stoppen met sekswerk. Daarnaast wordt bij de behoeftes beschreven tegen welke **belemmeringen** sekswerkers aanlopen. Het hoofdstuk is voornamelijk gebaseerd op de interviews met (voormalig) sekswerkers en de groeps gesprekken met en rond DUUP-gemeenten. We gebruiken de levensfasen van sekswerkers van het beginnen met het werk tot en met de periode na het stoppen als kapstok. We starten met een beschrijving van de redenen waarom sekswerkers **beginnen** met het werk. Vervolgens gaan we in op ervaringen **tijdens** het sekswerk en redenen om ermee te willen stoppen. Ten slotte beschrijven we de behoeften tijdens en rond het **stoppen met sekswerk**.

2.1 Beginnen met sekswerk

Uit de interviews met sekswerkers en de groepsgesprekken in DUUP-regio's komt naar voren dat **geld verdienen** in verreweg de meeste gevallen de reden is om te starten met sekswerk. In veel gevallen gaat het hierbij om geld verdienen om het eigen levensonderhoud te bekostigen. Hierbij kan het gaan om geld voor een specifiek doel, zoals het bekostigen van een studie, of geld voor het complete levensonderhoud. In het geval van sekswerkers met een Latijns-Amerikaanse of Oost-Europese achtergrond gaat het relatief vaak ook om het kunnen onderhouden van familie in het land van herkomst. De overweging om dan sekswerk te verkiezen boven ander werk omvat de overtuiging dat er meer verdiend kan worden via sekswerk dan via ander werk, de verwachting dat het sekswerk snel geld oplevert of het idee dat sekswerk meer flexibiliteit, spanning, vrijheid, avontuur en onafhankelijkheid met zich meebrengt dan andere beroepen.

"Ik was niet geschikt voor werk waarin ik niet de regie in eigen handen heb. Als ik een dag niet kon, dan kwam ik niet, en dat was prima. Bij de Albert Heijn als caissière bijvoorbeeld, dan kan dat niet. Het gaf me dus een bepaalde vrijheid."

Het komt ook voor dat er een persoonlijke situatie is ontstaan waardoor de persoon zich genoodzaakt voelt om sekswerk te doen. Oplopende **schulden**, een verslaving en het wegvallen van een liefdesrelatie met een partner die in het levensonderhoud voorzorg, worden als dergelijke situaties genoemd, en zijn ook belemmeringen die stoppen later in de weg kunnen staan.

"Ik wilde gewoon geld verdienen, ik had aardig wat schulden, ik had een baby van 4 of 5 maanden. De relatie liep stuk met de vader, ik was afhankelijk van hem."

Naast de sekswerkers die om bovenstaande redenen beginnen met sekswerk, zijn er personen die onder druk, dreiging of dwang van derden met sekswerk beginnen en gezien kunnen worden als slachtoffers van **uitbuiting**. Het kan hier gaan om slachtoffers die te maken hebben gehad met geweld, chantage, bedreigingen en andere ernstige vormen van dwang en dus overduidelijk slachtoffer zijn. Voor hen is beginnen met sekswerk absoluut geen eigen keuze. We maken tegelijkertijd de kanttekening dat het ook voorkomt dat personen vrijwillig met sekswerk starten en pas later in een uitbuitingssituatie terecht komen en uitbuitingssituaties lang niet altijd gepaard gaan met gedwongen sekswerk.¹⁰ De voor de persoon onveilige, onprettige en onvrije situatie ontstaat vaak pas nadat het slachtoffer na verloop van tijd instemt met het verrichten van seksuele handelingen voor geld of zelf de dader heeft benaderd om klanten te vinden. In het geval van minderjarigen hoeft er bovendien geen sprake te zijn van dwang om van uitbuiting te kunnen spreken. Dat de stap naar het verrichten van sekswerk door het slachtoffer veelal als vrijwillig wordt gezien, brengt vaak met zich mee dat de persoon zich geen slachtoffer voelt. Uit gesprekken met de personen die ondersteuning bieden aan sekswerkers die willen stoppen (meestal Prostitutie Maatschappelijk Werkers) bleek dat – in vergelijking met volstrekt autonome sekswerkers – slachtoffers van uitbuiting die stoppen met sekswerk over het algemeen jonger, vaker minderjarig en

¹⁰ Zie ook Bleeker, Y, M. Born, & M. Timmermans (2019). *Seksuele uitbuiting in de Amsterdamse seksbranche. Een onderzoek naar aard en patronen*. RegioPlan Beleidsonderzoek.

laagopgeleid zijn. Bovendien bevinden ze zich vaker in een afhankelijkheidsrelatie en hebben ze psychische kwetsbaarheden.

2.2 Ervaringen tijdens sekswerk

In de gesprekken met voormalig sekswerkers en de groepsgesprekken in en rond DUUP-gemeenten komen zowel positieve als negatieve ervaringen met sekswerk aan bod. Positieve elementen die door sekswerkers en betrokkenen in gemeenten worden genoemd zijn ten eerste een gevoel van **spanning** en **avontuur**.

“Ik was even weg van alles, van de sleur van het leven, van huismoeder zijn. Ik mocht even iets anders.”

Ook stellen enkele voormalig sekswerkers dat hun werk ze **zelfbewustzijn**, **zelfvertrouwen** en **onafhankelijkheid** bracht. Vooral voormalig sekswerkers die in privéhuizen werkten, beschrijven bovendien dat ze met collega's een echte vriendinnengroep vormden waarin lief en leef wordt gedeeld.

“We hadden een veilige werkplek met leuke dames en weinig concurrentie. Het samenzijn met de dames was heel gezellig, een dame kookte iedere avond. Ik heb nog steeds vriendinnen daaraan overgehouden.”

Voormalig sekswerkers en betrokkenen in gemeenten wijzen ons daarnaast ook op negatieve ervaringen. Zij noemen bijvoorbeeld dat veel sekswerkers **stigma** rondom het sekswerk ervaren. Veel sekswerkers worstelen met de vraag of en aan wie ze het in hun nabije omgeving kunnen en willen vertellen. Daarnaast noemen sekswerkers het gebruik van **drugs** en het voorkomen van **geweld** in de seksbranche als negatieve aspecten van het werk.¹¹ Betrokkenen in gemeenten noemen daarnaast dat werken in de seksbranche erg op de korte termijn gericht is en dat dit **stress** met zich mee kan brengen. Vooral sekswerkers die voor het onderhouden van zichzelf en/of hun familie compleet afhankelijk zijn van het sekswerk kunnen stress ervaren als zij dagen hebben waarop ze minder klanten dan gewenst ontvangen.

“Er zit ook een stigma op het werk dat ik doe, ik heb het verborgen gehouden voor de vader van de jongste. Heel veel mensen kijken erop neer. In het begin was het geheimzinnig.”

De bovenstaande ervaringen hebben vooral betrekking op sekswerkers die niet te maken hebben gehad met **uitbuiting**. Slachtoffers van uitbuiting, zo vertellen betrokkenen in gemeenten, ervaren sekswerk veelal niet als werk. Hun ervaringen zijn niet te vergelijken met die van autonome sekswerkers. Slachtoffers van uitbuiting krijgen relatief vaak te maken met geweld, chantage, afpersing en dreiging.¹²

2.3 Redenen om te stoppen met sekswerk

Voordat we de behoeften van stoppende sekswerkers in kaart brengen, gaan we dieper in op de motieven van sekswerkers om te willen stoppen met het werk. Uiteraard geldt ook hier dat deze motieven divers van aard zijn. We maken een onderscheid tussen redenen die al wat langer spelen en directe aanleidingen. We maken hierbij de opmerking dat het veelal een **combinatie** van onderstaande motieven is die ervoor zorgt dat sekswerkers willen stoppen. We sluiten de paragraaf af met een weergave van de redenen waarom sekswerkers die willen stoppen besluiten om dat met hulp te doen.

Redenen die al wat langer spelen

Uit de interviews met (voormalig) sekswerkers en de groepsgesprekken in en rond DUUP-gemeenten worden onderstaande redenen genoemd om te willen stoppen met het sekswerk.

¹¹ Zie ook Soa Aids Nederland & PROUD (2018) *Sekswerk en Geweld in Nederland*. In dit onderzoek wordt bijvoorbeeld geconstateerd dat personen in de onvergunde seksbranche relatief vaak te maken hebben met geweld.

¹² Zie ook Bleeker, Y, Born, M. & Timmermans (2019) *Seksuele uitbuiting in de Amsterdamse seksbranche. Een onderzoek naar aard en patronen*.

Afname van inkomsten

(Voormalig) sekswerkers en betrokkenen in gemeenten geven aan dat sekswerkers die al wat langer in de branche werken, hebben gemerkt dat de inkomsten teruglopen. Uurtarieven worden lager, zo stellen zij. Dit lijkt vooral een rol te spelen in de vergunde branche. Daarnaast stellen zij dat het voorkomt dat sekswerkers die ouder worden, merken dat ze minder vaak geboekt worden. Een afname van de inkomsten uit sekswerk kan voor personen een reden zijn om een overstap naar ander werk te overwegen.

Financiële uitdagingen en schulden

De afname van inkomsten kan op zichzelf een reden zijn om te willen stoppen met sekswerk. Maar we zien ook dat niet zozeer de afname van inkomsten zelf, maar juist de gevolgen ervan bepalend zijn. Wanneer sekswerkers minder inkomsten krijgen, kan het betalen van de huur een probleem worden. Sekswerkers en betrokkenen in gemeenten stellen dat sekswerkers vaak afhankelijk zijn van de particuliere huursector en hoge huren moeten betalen. Als inkomsten afnemen, kunnen sekswerkers in een situatie terechtkomen waarin zij niet meer in staat zijn om de hoge huur te betalen. Er kan dan voor worden gekozen om te stoppen met het werk, om een uitkering aan te vragen en op zoek te gaan naar bijvoorbeeld woningen in de sociale huursector. Betrokkenen in gemeenten en sekswerkers stellen daarnaast dat sekswerkers soms moeite hebben met omgaan met geld. Ze verdienen veel, maar geven vaak ook veel uit. Dit kan tot gevolg hebben dat ze gaandeweg in de financiële problemen komen. Dit levert stress op, en kan een reden zijn om te willen stoppen. Tegelijkertijd zijn deze financiële uitdagingen en schulden belemmeringen voor sekswerkers tijdens het stoppen met hun werk. Ze verdienen vaak meer met het vorige werk, en dat kan het stoppen compliceren.

"Ik had schulden. Ik verdiende bakken met geld, maar ik kon niet met geld omgaan. Ik kon niet met de manier van leven omgaan. Daarom dacht ik: ik moet iets anders gaan doen."

Gebrek aan toekomstperspectief

Sekswerkers die een tijd lang met tevredenheid het werk hebben gedaan, kunnen volgens sekswerkers en betrokkenen in gemeenten gaandeweg het gevoel krijgen dat hun werk weinig ontwikkelperspectief heeft of merken dat het werk dermate zwaar is dat ze verwachten het niet tot bijvoorbeeld hun zestigste vol te kunnen houden.

"Naarmate je ouder wordt, ga je je als persoon ook ontwikkelen. Het paste niet meer bij me. Ik wilde gewoon iets anders gaan doen."

Bereiken van vooraf gestelde doelen

Sekswerkers en betrokkenen in gemeenten vertellen dat sekswerkers die het werk bijvoorbeeld tijdelijk doen om een studie te financieren of een ander doel te behalen, ervoor kiezen om te stoppen wanneer de vooraf gestelde doelen bereikt zijn. Overigens kan het werk aantrekkelijk blijven voor deze groep, aangezien men weet dat er betrekkelijk veel geld in weinig tijd verdiend kan worden.

Toenemende psychische klachten

Sekswerkers en betrokkenen in gemeenten geven aan dat het werk psychische belasting met zich mee kan brengen. Genoemde klachten zijn paniekaanvallen, gevoelens van angst, en gevolgen van trauma. Deze klachten kunnen na verloop van tijd toenemen, waardoor de wens of noodzaak ontstaat om te stoppen met sekswerk. Angst voor stigma kan er volgens sekswerkers toe leiden dat zij aan bijna niemand in hun sociale omgeving vertellen dat zij sekswerk doen. Het geheim moeten houden van een belangrijk deel van hun leven vinden zij vervelend. Sekswerkers met een achtergrond in de escort vertellen ons dat de aard van hun werk meer dan in andere subbranches verlangt dat zij een andere identiteit aannemen. Deze dubbelrol zorgt op den duur, zo vertellen zij, voor gevoelens van vermoeidheid en identiteitskwesties.

"Op een gegeven moment kon ik gewoon niet meer. Ik was op. Paniekaanvallen, ik had helemaal geen zin meer. In combinatie daarmee verdiende ik ook minder dan vroeger. Vroeger kon ik na een paar uurtjes naar huis. Nu moest je drie keer zo hard werken."

Toenemende fysieke klachten

Meerdere sekswerkers en de betrokkenen in gemeenten vertellen dat sekswerk niet alleen psychisch maar ook fysiek best zwaar kan zijn. Dit kan uiteindelijk fysieke klachten veroorzaken. Sekswerkers noemen dan vooral vermoeidheid, rugklachten en knieklachten.

Gebruik van stimulerende middelen en verslaving

Het komt voor, zo stellen sekswerkers en betrokkenen in gemeenten, dat sekswerkers alcohol en drugs zijn gaan gebruiken om het werk dragelijker te maken. Dit kan leiden tot verslaving, en kan een reden zijn voor sekswerkers om te willen stoppen met het werk. Vaak zien betrokkenen in gemeenten echter dat sekswerkers al eerder willen stoppen met het werk, als zij zelf zien aankomen dat middelengebruik een probleem wordt.

“Ik ben drugs gaan nemen, ik denk twee of drie maanden geleden. Op een nacht dat ik: dit moeten we echt niet doen. Ik zei ‘nee, klaar is klaar’ en dacht: ik ga kamers schoonmaken, ik moet stoppen, ik ga post bezorgen, ik moet gewoon stoppen.”

Na een uitbuitingssituatie

Voor sekswerkers die onder druk, dreiging of dwang met sekswerk zijn begonnen, gelden (deels) andere redenen om te willen stoppen dan voor sekswerkers die volstrekt zelfstandig met het werk zijn begonnen. Voor hen geldt dat zij soms na verloop van tijd de moed hebben verzameld om melding te maken bij de politie of direct aangifte te doen. Vaker volgt deze melding of aangifte na controles door politie of gemeenten en/of na contact met hulpverleners.

Directe aanleidingen

Naast redenen die al wat langer spelen, komen er uit het onderzoek ook directe aanleidingen naar voren. We komen in de gesprekken met sekswerkers en de groepsgesprekken in en rond DUUP-gemeenten de volgende aanleidingen tegen:

- **Relatie krijgen.** Het krijgen van een relatie kan ervoor zorgen dat sekswerkers willen stoppen met het werk. Veelgehoorde redenen zijn dat de partner het niet op prijs stelt wanneer de sekswerker haar werk voortzet, sekswerkers verwachten dat de partner bezwaar zal hebben tegen het sekswerk of dat sekswerkers het zelf niet prettig vinden als zij tijdens de relatie sekswerk doen.
- **Zwanger worden.** Wanneer een sekswerker zwanger wordt, is dat een directe aanleiding om (tijdelijk) te willen stoppen met werk.
- **Negatieve ervaring met klanten.** Een negatieve ervaring met een klant kan ervoor zorgen dat een sekswerker wil stoppen met het werk. Sekswerkers en betrokkenen in gemeenten noemen bijvoorbeeld te maken krijgen met geweld of chantage door klanten.
- **Controles.** Politie en gemeenten voeren controles in de seksbranche uit. Soms leidt dat tot sluiting van bedrijven of het sluiten van woningen. In beide gevallen kan dit voor sekswerkers een aanleiding zijn te stoppen met hun werk. Enkele sekswerkers merken op dat zij de controles zelf als negatief ervaren en dat dit bijvoorbeeld door de bejegening van de controleurs kwam. Ook dit was volgens hen een van de redenen om te willen stoppen met het werk.
- **Coronamaatregelen.** De rijksoverheid besloot in maart en in november om de seksbranche (tijdelijk) te sluiten. Betrokkenen in gemeenten stellen dat sekswerkers er vervolgens voor kozen om of vanuit thuis of hotels te werken, of om (tijdelijk) te stoppen.

“Het verdiende ook niet meer wat het aan het begin deed. Soms haalde ik de parkeerkosten en het eten eruit. Dan stond ik quitte. De eerste golf van corona speelde daarin mee [...] Ik heb ook nog zélf via internet-advertenties sekswerk gedaan: dus op een kamertje, of in een auto. Ik merkte toen dat ik dingen aan het doen was, die ik eigenlijk niet wilde doen, maar ik deed het omdat het privéhuus gesloten was.”

Redenen om met hulp te stoppen

Uit de gesprekken met sekswerkers en betrokkenen in gemeenten blijkt dat veel sekswerkers eerst **zelfstandig** proberen te stoppen voordat zij besluiten om dat met hulp te proberen. Sommige sekswerkers geven aan het als lastig te ervaren om bijvoorbeeld naar hulporganisaties te stappen omdat ze trots zijn op schaamte kennen en het eerst zelf willen oplossen. Ook komt het voor dat sekswerkers eerder niet

van het bestaan van ondersteuning afwisten. Er zijn daarnaast verscheidene redenen om wél met hulp te willen stoppen. Deze luiden als volgt:

- **Negatieve ervaringen met reguliere dienstverleners.** Voormalige sekswerkers vertellen ons dat zij tijdens het stoppen met sekswerk bij instanties tegen drempels aanliepen. Sekswerkers kunnen het bijvoorbeeld ingewikkeld vinden om een uitkering aan te vragen of om zonder hulp naar ander werk te zoeken. Meerdere sekswerkers vertellen ons daarnaast dat zij zelf een bijstandsuitkering probeerden aan te vragen, maar dat zij te horen kregen dat zij in een ‘fraude-gevoelige sector’ werkzaam waren geweest en daarom geen aanspraak maakten op een uitkering. Toen deze sekswerkers vervolgens met een hulpverlener van een organisatie gericht op hulp aan sekswerkers de uitkering aanvroegen, werd de aanvraag wel in behandeling genomen.

“Ik vond het stoppen heel erg lastig. Je hebt een vangnet nodig. Ik ben gaan kijken waar ik me tot kon wenden om hulp te krijgen. Bijvoorbeeld met een uitkering, maar mijn case werd niet overal begrepen. Je werd van het kastje naar de muur gestuurd (er was geen maatwerk voor mensen zoals ik). Dan ging ik toch maar weer verder met sekswerk.”

- **Complexiteit van het stoppen.** Voormalig sekswerkers en betrokkenen in gemeenten vertellen ons dat sekswerkers soms niet weten waar ze moeten beginnen. Er is in die gevallen verandering nodig op meerdere leefdomeinen.
- **Beter zicht op mogelijkheden.** Sekswerkers vinden het fijn dat hulpverleners hun zicht kunnen bieden op wat er mogelijk is als het gaat om hun verschillende behoeften. In interviews werd vaak genoemd ‘dat het fijner is om samen met iemand naar de mogelijkheden te kijken dan alleen’.

De bovenstaande drie punten zijn naast redenen om mét hulp te stoppen ook **belemmeringen** die sekswerkers kunnen ervaren wanneer zij zelfstandig proberen te stoppen.

2.4 Behoeften van sekswerkers die willen stoppen met sekswerk

In deze paragraaf gaan we in op de behoeften van sekswerkers tijdens het stoppen met het sekswerk. Het is hierbij belangrijk om op te merken dat stoppen geen abrupt moment is, maar dat het proces van stoppen al lang voor het daadwerkelijke stoppen start. Behoeften spelen dan ook niet alleen tijdens het stoppen zelf, maar ook ervoor of erna. Daarom beschrijven we de behoeften van sekswerkers die willen stoppen aan de hand van vier fases; tijdens het doen van sekswerk, tijdens het overwegen om te stoppen, tijdens het stoppen en na het stoppen. Deze stappen volgen elkaar in de praktijk lang niet altijd volgtijdelijk op. Sekswerkers kunnen bijvoorbeeld overwegen om te stoppen en besluiten om hun werk voort te zetten en sekswerkers kunnen bezig zijn met stoppen en vervolgens weer twijfelen of ze willen stoppen.

Tijdens het doen van sekswerk

Gedurende deze stap is de sekswerker nog bezig met zijn of haar werk. Vaak hebben sekswerkers tijdens deze fase voor het eerst contact met hulpverleners. Het valt daarbij op dat sekswerkers lang niet altijd hulpvragen hebben die te maken hebben met stoppen met het werk. Sekswerkers vertellen dat benaderd worden met een uitstapprogramma juist afschrikkend kan werken. De term ‘uitstapprogramma’ bijvoorbeeld impliceert dat stoppen het eindpunt moet zijn, terwijl bepaalde sekswerkers daar in deze fase nog niet aan denken. De volgende quote illustreert dat sentiment.

“Het is wel belangrijk om niet te beginnen over uitstappen, dan schrik je vrouwen af. Dan hebben we het liever over Prostitutie Maatschappelijk Werk, waarin we de positie van sekswerkers willen versterken.”

Betrokkenen in gemeenten vertellen ons dat sekswerkers juist met hele andere vragen komen bij de organisaties die ondersteuning bij het stoppen bieden. Uit het onderzoek komen de volgende vragen en behoeften naar voren:

- **Hulp rond seksuele gezondheid.** Voormalig sekswerkers en betrokkenen in gemeenten geven aan dat sekswerkers die uiteindelijk overwegen om te stoppen veelal in contact komen met de hulpverlening via vragen over seksuele gezondheid. Denk dan aan de soa-controles die de GGD uitvoert.
- **Omgaan met geld.** Sekswerkers kloppen soms aan bij hulpverleningsorganisaties omdat ze vragen hebben over omgaan met geld en hulp kunnen krijgen bij budgetbeheer.
- **Een taal willen leren.** Voor sekswerkers met een niet-Nederlandse achtergrond geldt dat zij een taal willen leren. Het gaat hier vooral om het willen leren van de Nederlandse of de Engelse taal.
- **Het vak beter willen uitoefenen.** Sekswerkers kunnen vragen hebben over het uitoefenen van hun vak. Hierbij kan het gaan om vragen als 'hoe kan ik beter onderhandelen met mijn klanten?' of 'hoe kan ik meer klanten werven?'. Deze vragen kunnen aanleiding zijn om ondersteuning te zoeken.
- **Luisterend oor.** Sekswerkers kunnen in dit stadium behoefte hebben aan iemand die naar hun problemen kan luisteren, iemand met wie ze hun verhalen kunnen delen.
- **Veiligheid.** Voor slachtoffers van uitbuiting geldt dat een van de belangrijkste behoeften, de behoefte aan veiligheid is. Dit omvat veelal opvang in een tijdelijke verblijfslocatie en isolatie van het oude netwerk.

Tijdens het overwegen om te stoppen

Dit is de fase waarin sekswerkers zich bewuster gaan oriënteren op het eventueel stoppen met sekswerk. Een fase waarin de overweging centraal staat. Deze overweging kan best complex zijn. Sekswerkers en betrokkenen in gemeenten vertellen dat sekswerkers terughoudend kunnen zijn om hun vertrouwde netwerk achter zich te laten, zich onzeker kunnen voelen over de toekomst, weinig vertrouwen kunnen hebben in hun kansen op de arbeidsmarkt en bang zijn dat zij met stigmatisering te maken krijgen. Deze twijfels en onzekerheid brengen volgens de (voormalig) sekswerkers en betrokkenen in gemeenten de volgende behoeften met zich mee:

- **Luisterend oor en vertrouwen krijgen.** Een luisterend oor en het ervaren van begrip en vertrouwen van de hulpverlener is heel belangrijk volgens de sekswerkers en betrokkenen in gemeenten. Wanneer sekswerkers het gevoel hebben dat er naar hen wordt geluisterd, en dat zij de hulpverlener vertrouwen, zullen ze er sneller voor kiezen om gebruik te maken van het ondersteuningsaanbod.

"Persoonlijk contact met mijn begeleider was heel belangrijk. Het moet klikken. Ik wilde me begrepen voelen. Het gaf me energie om door te gaan, en door te zetten, want er waren genoeg tegenslagen."

- **Zicht op praktische hulp op korte termijn.** Sekswerkers vinden het fijn wanneer zij het idee hebben dat de geboden hulp hun ook daadwerkelijk verder kan brengen dan wanneer zij alleen moeten stoppen. Zij hebben behoefte aan zicht op positieve veranderingen op de korte termijn, denk dan bijvoorbeeld aan inkomenszekerheid.
- **Neutrale benadering.** Sekswerkers hebben behoefte aan een neutrale benadering en willen niet als slachtoffer gezien worden.
- **Vaste hulpverlener.** Sekswerkers geven in gesprekken aan dat het fijn is als ze een vaste hulpverlener hebben met wie ze contact op kunnen nemen als ze vragen hebben. Het zorgt voor een band en voorkomt dat zij hun verhaal constant opnieuw moeten vertellen.
- **Behoeft aan ruimte en rust.** De groep sekswerkers die echt niet langer kan doorwerken, heeft behoefte aan een plek waar in alle rust overwogen kan worden om te stoppen met werken.
- **Veiligheid.** Voor slachtoffers van uitbuiting geldt ook in deze fase dat veiligheid een van de primaire behoeften is.

Tijdens het stoppen

Na de overwegingsfase breekt de fase aan waarin sekswerkers daadwerkelijk proberen te stoppen. Hulp bij het stoppen wordt veelal geboden door maatschappelijk werkers die in dienst zijn bij een organisatie die zich (uitsluitend) richt op brede ondersteuning aan sekswerkers. Deze maatschappelijk werkers worden Prostitutie Maatschappelijk Werkers (PMW'ers) genoemd. De behoeften die sekswerkers tijdens het stoppen hebben, zijn zeer veelzijdig en hebben daarnaast raakvlakken met de redenen waarom

sekswerkers willen stoppen. Tegelijkertijd zijn ‘onbeantwoorde behoeften’ een belemmering bij het stoppen. Hieronder noemen we per leefdomein de behoeften die we in dit onderzoek in de gesprekken met (voormalig) sekswerkers en in de groepsgesprekken in en rond DUUP-gemeenten tegenkwamen. We merken hierbij op dat sekswerkers die willen stoppen meestal meerdere behoeften hebben.

Wonen

Wanneer sekswerkers stoppen met sekswerk loopt hun inkomen vaak terug. Dat houdt in dat ze vaak op zoek moeten naar een andere woning, dit kan een belemmering zijn bij het stoppen met het werk, omdat deze moeilijk vindbaar zijn. Sekswerkers zeggen daarom in de gesprekken behoefte te hebben aan hulp in het vinden daarvan. In gevallen waarin sprake is van uitbuiting, of van direct stoppen om een andere reden kunnen sekswerkers behoefte hebben aan een tijdelijk, veilig onderdak.

Passend werk en inkomen

Sekswerkers die stoppen hebben behoeften aan alternatief **inkomen**. Sekswerkers die met hulp stoppen, maken vaak tijdelijk gebruik van een (aanvullende) bijstandsuitkering (wanneer de hoogte van de huur dit toestaat). Zij krijgen dan van een PMW’er hulp bij het aanvragen van een uitkering bij de sociale dienst van de gemeente waar de sekswerker staat ingeschreven. Het is hierbij belangrijk dat er een korte periode zit tussen het aanvragen van de uitkering en de toekenning ervan. In veel gevallen zijn de inkomsten uit de uitkering lager dan de inkomsten uit het sekswerk. Binnen dit leefdomein past ook de behoefte aan passend **werk**. In veel gevallen ondersteunt een PMW’er, een jobcoach in dienst van de PMW-organisatie of een re-integratieconsulent van de gemeente bij het vinden van werk. Concrete vragen die sekswerkers hebben gaan bijvoorbeeld over het wel of niet noemen van het sekswerkverleden op hun cv. (Voormalig) sekswerkers beschrijven hun gewenste werkplek als een plek waar zij zelfstandig kunnen werken, waar zij niet te maken krijgen met stigma en waar zij hun talenten (bijv. sociaal vaardig, slagvaardig en dienstverlenend) kunnen inzetten. Betrokkenen in gemeenten stellen dat passend werk vaak pas mogelijk is nadat andere belemmeringen, zoals psychische of verslavingsproblematiek zijn weggenomen.

Onderwijs

Sekswerkers en betrokkenen in gemeenten vertellen dat sekswerkers soms behoefte hebben aan scholing om hun kansen op de arbeidsmarkt te vergroten. Opleidingen tot kapster, schoonheidsspecialiste of ervaringsdeskundigen worden als voorbeeld genoemd. Voor de niet-Nederlandstalige sekswerkers kan de taal een grote belemmering vormen om ‘verder te komen in de maatschappij’. Zij zijn gebaat bij scholing om hun Nederlandse taalvaardigheden te vergroten.

Schulden

Veel sekswerkers vertellen in de interviews zich een luxe levensstijl te hebben aangemeten. Dit houdt in dat ze veel verdienen, maar dus ook veel uitgeven. Wanneer het inkomen minder wordt, kan dat voor problemen zorgen. Het aanpassen van deze levensstijl wordt als lastig ervaren. Wanneer dat tot schulden leidt, is het oplossen van deze schulden een van uitdagingen tijdens het stoppen met sekswerk. Daarnaast geven sekswerkers aan behoefte te hebben aan ondersteuning bij bijvoorbeeld het aanvragen van een uitkering bij de gemeente, en ook bij schuldhelpverlening.

Normen, gedrag en netwerk

In gesprekken met zowel sekswerkers als de betrokkenen in gemeenten kwam het regelmatig terug dat sekswerkers moeite kunnen hebben met het wennen aan de buiten de seksbranche geldende **normen** en waarden. Zij stellen dat de seksbranche best een bubbel kan zijn waarbinnen eigen **gedragsnormen** gelden. Als voorbeelden noemen hulpverleners het moeten wennen aan niet-seksuele omgang met mannen, het moeten wennen aan werken in een hiërarchische relatie met een baas en werknemersvaardigheden zoals het zich aan afspraken houden. Een andere behoefte binnen dit leefdomein betreft het inrichten van een nieuw sociaal netwerk. Sekswerkers stellen dat hun wereld vaak beperkt bleef tot hun werkomgeving. Vrienden of sociale contacten buiten hun werk zijn vaak afwezig. Afscheid nemen van het sekswerk betekent dus ook dat er een behoefte aan nieuwe sociale contacten ontstaat.

Zorg

Wanneer sekswerkers stoppen om gezondheidsgerelateerde redenen, is er behoefte aan ondersteuning op dat vlak. Hier kan het gaan om fysieke gezondheidszorg, zoals fysiotherapie, maar ook om psychische gezondheidszorg zoals traumabehandeling of verslavingszorg.

Veiligheid

Voor de groep sekswerkers die te maken heeft gehad met uitbuiting is het noodzakelijk hen gedurende het hele proces veiligheid te bieden. Hier kan het gaan om opvang in een tijdelijke verblijflocatie en isolatie van een onveilig netwerk.

Zingeving

Betrokkenen in gemeenten vertellen dat sekswerkers ook behoefte kunnen hebben aan ondersteuning op het gebied van zingeving. Dit omvat meditatie, gebed en activiteiten gericht op het geven van erkenning aan de voormalig sekswerkers en het laten ervaren van het gevoel ertoe te doen. Het valt hierbij op dat er enkele geïnterviewde voormalig sekswerkers zijn die juist aangeven absoluut geen behoefte te hebben aan ondersteuning op dit leefdomein.

Wanneer de voormalig sekswerker een andere dagindeling heeft

Het gewenste resultaat van het stoppen met sekswerk is, volgens de betrokkenen in gemeenten, een situatie waarin er meer **balans** is tussen het wel en niet doen van sekswerk. Dat kan betekenen dat een persoon helemaal geen bindingen meer heeft met de seksbranche of een manier heeft gevonden om minder sekswerk te doen en ook inkomsten uit ander werk te halen. De voormalig sekswerker heeft aan het eind van de ondersteuning dus een andere dagindeling. Om deze situatie stabiel te houden, kunnen voormalig sekswerkers behoefte hebben aan **nazorg**. Andere voormalig sekswerkers hebben juist geen behoefte hieraan omdat ze niet aan de periode in de seksbranche herinnerd willen worden. Dit lijkt met name te gelden voor slachtoffers van uitbuiting en autonome sekswerkers die het werk als zeer negatief ervaren.

Voormalig sekswerker vertellen ons dat het lastig kan zijn om **definitief** afscheid te nemen van de seksbranche. Ze vertellen dat het avontuurlijke, onafhankelijke en vrije karakter van het sekswerk en de mogelijkheid om snel geld te verdienen nog lang kan blijven aantrekken. Zij stellen daarnaast dat de seksbranche een wereld is die ze kennen en dat het daardoor misschien niet de beste omgeving is, maar wel een vertrouwde. Het valt op dat vooral voormalig sekswerkers die voor langere tijd in de branche gewerkt hebben, die aantrekkingskracht blijven voelen.

“Je krijgt een hoge levensstandaard. Je valt snel terug (het is een bekende wereld, er is veel geld te verdienen). Ik zou nu adviseren aan mijn dochter: begin er niet mee! Het zijn diamanten die je ziet, en het is lastig om daarna te stoppen.”

Er kunnen ook **levensgebeurtenissen** voorkomen die ervoor zorgen dat een voormalig sekswerker overweegt om weer te beginnen met sekswerk of dat daadwerkelijk doet. Hier gaat het bijvoorbeeld om het stukgaan van een liefdesrelatie die eerder te reden was om te stoppen, ontslagen worden op het nieuwe werk, een klant die weer contact zoekt of een verslaving die weer opspeelt.

“Ik ben er voor een halfjaar uit geweest, en toch weer in gegaan. Ook omdat er een paar vaste klanten waren die me steeds bleven benaderen, toen ben ik er toch maar weer ingegaan. Verder speelden de financiën mee, en de kick! Door het financiële ga je terug, dat verleidt, en dan ga je terug. Aan de ene kant wil je eruit om het geheel, maar zo nu en dan, dan blijft het wel kriebelen. Het is best wel apart.”

In de fase na het stoppen kunnen er, zo stellen betrokkenen in gemeenten, ook nog concrete behoeften optreden bij voormalig sekswerkers. Ze noemen de volgende behoeften:

- **Laagdrempelig contact.** Voor sekswerkers kan het fijn zijn als ze de hulpverlener op laagdrempelige wijze nog eens kunnen benaderen. Voor deze groep kan het dus fijn zijn als er zo nu en dan nog contact kan bestaan.

- **Budgetbeheer.** Betrokkenen in gemeenten stellen dat het voor voormalig sekswerkers een blijvende uitdaging is om met de nieuwe inkomsten om te gaan.
- **Psychische problematiek.** Als men eenmaal uit de seksbranche is gestapt, zien we dat er bij sekswerkers vaak meer ruimte is voor reflectie. Dit kan in sommige gevallen leiden tot psychische problematiek. Trauma's kunnen aan de oppervlakte komen of personen kunnen zichzelf toch meer als slachtoffer gaan zien dan voorheen. Daarnaast werd gesproken over paniekaanvallen, angstklachten, prikkelbaarheid en gespannenheid.

Voorkomen herhaald slachtofferschap. Betrokkenen in gemeenten vertellen dat slachtoffers van uitbuiting, zeker als er sprake is van psychologische kwetsbaarheid, vatbaar blijven voor uitbuiting. Dit risico ontstaat bijvoorbeeld als de dader of een andere bekende weer contact opneemt en druk uitoefent om weer met sekswerk te beginnen.

Ondersteunings- aanbod

3

3 Ondersteuningsaanbod

In het vorige hoofdstuk stond het perspectief van (voormalig) sekswerkers centraal. In dit hoofdstuk gaan we dieper in op het perspectief van de [ondersteuning](#). We starten met een beschrijving van de manier waarop deze ondersteuning in DUUP-regio's is [georganiseerd](#) en met kenmerkende verschillen tussen regio's. Vervolgens laten we zien hoe professionals die ondersteuning aanbieden de verschillende aspecten van ondersteuningsaanbod invullen. Daarna gaan we in op wat volgens de betrokkenen in gemeenten succesfactoren voor een goed werkend ondersteuningsaanbod zijn en laten we zien wat er op basis van eerder onderzoek over bekend is. We sluiten het hoofdstuk af met suggesties van betrokkenen in gemeenten om het ondersteuningsaanbod aan sekswerkers die willen stoppen te [versterken](#).

3.1 Organisatie van ondersteuning bij het stoppen van met sekswerk

De evaluatie van de RUPS II-regeling in 2018 liet zien dat er toentertijd in iets meer dan twee derde van de gemeenten ondersteuningsaanbod gericht op stoppende sekswerkers aanwezig was.¹³ Hierbij ging het in verreweg de meeste gevallen over aanbod binnen het kader van de RUPS-regeling. De RUPS-subsidies hebben ervoor gezorgd dat er inmiddels een (vrijwel) landelijk dekkend netwerk is van ondersteuningsaanbod gericht op stoppende sekswerkers. In theorie kunnen sekswerkers die willen stoppen vrijwel overal in Nederland gebruikmaken van ondersteuningsaanbod. Dat neemt niet weg dat in de praktijk het bereik, de inhoud en de [organisatie](#) van het ondersteuningsaanbod sterk verschillen tussen regio's en tussen gemeenten binnen regio's. In regio's rond DUUP-gemeenten waar al langere tijd ondersteuningsaanbod aanwezig is én waar de DUUP-gemeente zelf al langere tijd een rol speelt in het organiseren van dat aanbod, zien we dat gemeenten rond de DUUP-gemeente al actief betrokken zijn. In deze regio's is sprake van regionale toegang. Tegelijkertijd zijn er ook DUUP-regio's waar de DUUP-gemeente nog geen samenwerkingen is aangegaan met andere gemeenten en/of waarbij de maatschappelijke organisaties die de ondersteuning uitvoeren zich nog niet op de hele regio richten. Het inrichten van de DUUP-regio's en de nieuwe verdeling van financiële middelen lijkt hier het startschot te zijn om de banden met de gemeenten rond de DUUP-gemeente aan te halen of het regionale bereik van maatschappelijke organisaties te versterken. In veel regio's wordt (een groot deel van) het ondersteuningsaanbod uitgevoerd door maatschappelijke organisaties die zich (deels) specifiek richten op brede ondersteuning aan sekswerkers.

De evaluatie in 2018 liet ook zien dat er regionale verschillen bestaan ten aanzien van het aantal organisaties dat zich per regio bezighoudt met het ondersteunen van sekswerkers die willen stoppen. Hier hangt mee samen dat ook het aantal [leefdomeinen](#) dat binnen het kader van deze ondersteuning wordt gedekt tussen regio's verschilt. Overal richt de ondersteuning zich op het eindresultaat: een andere dagindeling. Daarbij richtten in 2018 de meeste uitstapprogramma's zich op het sociale netwerk, schulden, omgaan met slachtofferschap, wonen, inkomen en psychische gezondheid. De groeps gesprekken met betrokkenen in en rond DUUP-gemeenten laten zien dat deze regionale verschillen nog steeds bestaan. Het valt op dat er in regio's waar al lang ondersteuningsaanbod aanwezig is en betrokkenen dus in samenwerking hebben kunnen investeren, het ondersteuningsaanbod relatief breed is en dat in regio's waar er nog minder lang sprake is van op sekswerkers gericht aanbod, er minder leefdomeinen gedekt zijn. Deze gemeenten zijn bezig om samenwerkingen op te zetten, en kunnen daarbij mogelijk leren van regio's die verder zijn.

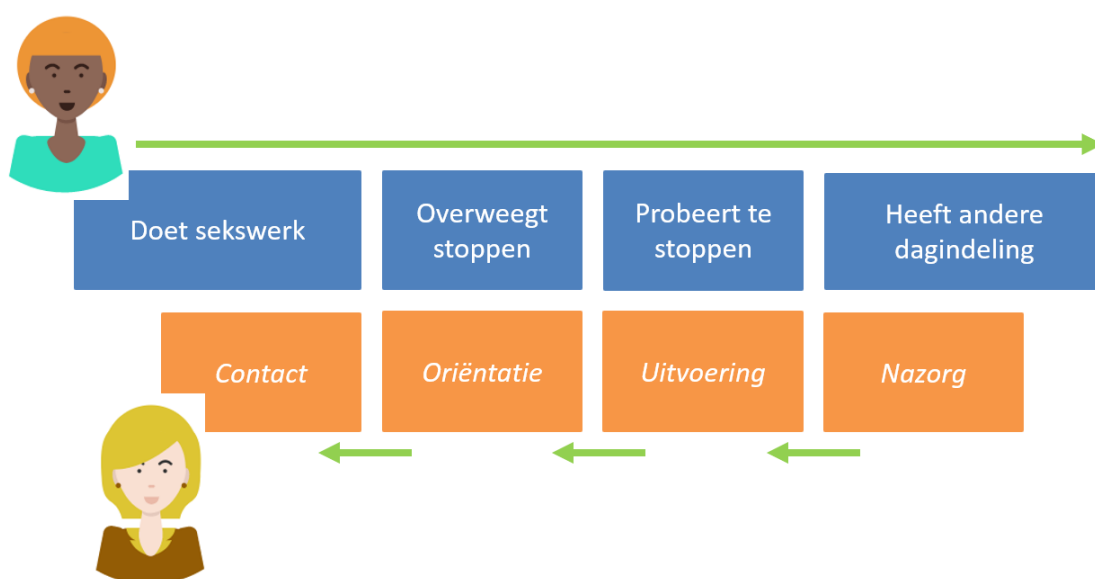
De [rol van gemeenten](#) in het ondersteuningsaanbod in DUUP-regio's verschilt tussen regio's. Gemeenten hebben enkele wettelijke taken, zoals re-integratie in het kader van de Participatiewet, die ook gelden voor de (groepen van) sekswerkers die willen stoppen. Welke taken op individueel niveau binnen de verantwoordelijkheid van gemeenten vallen hangt af van de kenmerken van de sekswerker die wil stoppen. Naast deze wettelijke taken volgt uit de groeps gesprekken in de DUUP-regio's dat gemeenten soms ook een faciliterende rol spelen. Hierbij kan het gaan om het aangaan van samenwerkingen met andere gemeenten, het aanjagen en ondersteunen van samenwerking tussen maatschappelijke organisaties en het monitoren van de resultaten van het ondersteuningsaanbod.

¹³ Zie Timmermans, M., Kuin, M. & Leerdam, J. van (2019). *Landelijke evaluatie Regeling Uitstapprogramma's Prostituees II*. Regio-plan Beleidsonderzoek.

3.2 Inhoud van ondersteuning

Verschillen tussen regio's ten aanzien van de organisatie van het ondersteuningsaanbod maakt ook dat er verschillen zijn in het proces en de inhoud van deze ondersteuning. In grote lijnen kunnen er vier fases worden onderscheiden; de contactfase, de oriëntatiefase, de uitvoeringsfase en de nazorgfase. Deze fases volgen de in hoofdstuk 2 beschreven levensfases van sekswerkers die willen stoppen; het doen van sekswerk, overwegen om te stoppen, proberen om te stoppen en de periode waarin de voormalig sekswerker een andere dagindeling heeft.¹⁴ In de onderstaande figuur geven we de fases van het ondersteuningsaanbod schematisch weer. We benadrukken hierbij dat deze fases elkaar lang niet altijd chronologisch opvolgen.

Figuur 3.1 Levensfases van de (voormalig) sekswerker en de fases van ondersteuning

Hieronder beschrijven we de invulling van het ondersteuningsaanbod per fase, en de daarbij behorende uitdagingen.

Contact

In de contactfase is er voor het eerst contact tussen de sekswerker en een professional die ondersteuning aan de sekswerker biedt. Hierbij gaat het lang niet altijd om contact over stoppen. Veel vaker, zo stellen betrokkenen in gemeenten, hebben sekswerkers andere vragen. Vragen die bijvoorbeeld gaan over seksuele gezondheid. Uit de groepsgesprekken in de DUUP-regio's komen de volgende manieren van contact leggen en in contact komen naar voren:

- Sekswerkers die willen stoppen komen veelvuldig in contact met Prostitutie Maatschappelijk Werkers die hen daarbij kunnen helpen via [doorverwijzingen en overdracht door samenwerkingspartners](#). Hierbij moet worden gedacht aan de GGD, andere hulporganisaties, de politie of handhavers (vanuit bestuurlijke controles). In sommige gemeentes zijn er speciale prostitutie-controleteams waarin gezamenlijk (BOA's, hulpverleners en soms ook politie) wordt opgetrokken, zo komt men ook in contact met sekswerkers (en slachtoffers van uitbuiting).
- De organisaties die zich bezighouden met ondersteuning van stoppende sekswerkers doen vaak aan actief [offline veldwerk](#). Dat houdt in dat ze langs locaties gaan waar vergund sekswerk plaatsvindt. Ze kondigen zich van tevoren aan, en hebben contact met exploitanten. Dit gaat vaak in samenwerking met de GGD. Op die manier komen sekswerkers te weten dat er ondersteuningsaanbod bestaat

¹⁴ We kozen ervoor om 'beginnen met sekswerk' niet in het schema op te nemen omdat het slechts zelden voorkomt dat er al contact tussen PMW-organisaties en beginnende sekswerkers is. Sekswerkers komen slechts in enkele gevallen bij organisaties omdat ze hulp zoeken bij het starten met sekswerk.

bij hulpvragen zoals uitstappen. Veel PMW'ers gaven overigens aan dat dit veldwerk stil is komen te liggen door corona. Sekswerkers komen soms ook binnen op zogenaamde 'inloopsprekuren', of komen zelf naar de fysieke locatie van de organisatie.

- Veel sekswerkers ontmoeten klanten via advertenties op het internet. Bekende websites zijn kinky.nl en seksjobs.nl. Hier wordt op ingespeeld door [online veldwerk](#) door PMW'ers. Zo sturen zij bijvoorbeeld via internetanalyse geautomatiseerde berichten naar sekswerkers. Dit gaat veelal over gezondheid, of het puur laten weten dat er zoiets bestaat als Prostitutie Maatschappelijk Werk.
- Betrokkenen in gemeenten zeggen in de gesprekken dat veel sekswerkers ook [via-via](#) binnenkomen. Sekswerkers delen onderling telefoonnummers van hulpverleners, en zoeken soms contact via WhatsApp (zeker sinds corona). Dat is ook iets wat we terughoren in de gesprekken met sekswerkers zelf. Veel vrouwen wisten van het bestaan af door vriendinnen.

[Belemmeringen](#)

Betrokkenen in gemeenten schetsen een aantal uitdagingen tijdens de contactfase. Vaak gaat het dan om groepen sekswerkers die relatief moeilijk vindbaar en bereikbaar zijn. Het is een uitdaging om in contact te komen met sekswerkers wanneer er betrekkelijk veel [onvergunde seks](#) binnen een gemeente plaatsvindt.

[Mannelijke sekswerkers](#) staan vaak minder goed op de radar van betrokkenen binnen gemeenten. Veel van hen vinden dat daar meer aandacht aan besteed moet worden, maar stellen ook eigenlijk nog niet goed te weten hoe dat het beste kan worden aangepakt. Het aannemen van mannelijke PMW'ers zou hierin volgens hen een eerste goede stap kunnen zijn.

Betrokkenen in gemeenten noemen ook [transgender](#) sekswerkers als lastig te bereiken doelgroep. Dit lijkt, zo stellen enkele betrokkenen, ook te komen doordat het ondersteuningsaanbod nog niet op maat is gesneden voor deze groep sekswerkers. Uit eerder onderzoek weten we bijvoorbeeld dat transgender sekswerkers het gevoel kunnen hebben dat zij te maken hebben met meer stigmatisering dan andere sekswerkers, dat ze vragen kunnen hebben over hun transitie in relatie tot het sekswerk en dat er identiteitskwetsies kunnen spelen.¹⁵

Ook zeggen betrokkenen in gemeenten dat het lastig is om contact te komen met [Thaise sekswerkers](#). Betrokkenen stellen dat culturele en taalbarrières contact in de weg staan en dat de Thaise sekswerkers, die veelal in massagesalons werken, een zeer gesloten gemeenschap vormen. Om binnen te komen bij Thaise massagesalons kan het handig zijn om iemand binnen de organisatie te hebben die Thais spreekt.

Betrokkenen noemen ook [escorts](#) die via een bureau werken als lastig te bereiken doelgroep. Dit komt volgens betrokkenen ook doordat er veelal een derde persoon is die afspraken regelt en het dus ingewikkeld is om direct met de sekswerkers contact te krijgen. Bureaus zijn daarnaast geneigd om buiten zicht te blijven, en het is de hulpverleners niet helemaal duidelijk waarom.

Daarnaast worden [asielzoekers](#) (die in een AZC verblijven) over het algemeen door hulpverleners als een kwetsbare doelgroep gezien. Hierin lijken ook veel mannelijke sekswerkers te zitten. Dat is een doelgroep waar nu vaak nog te weinig aandacht voor is. Betrokkenen geven aan meer te willen gaan samenwerken met asielzoekerscentra en zich daar te profileren door middel van (online) presentaties.

Tot slot zeggen de betrokkenen in gemeenten ook dat ze weinig zicht hebben op [minderjarigen](#) die tegen betaling seksuele handelingen verrichten. Zij worden door veel betrokkenen in gemeenten niet als sekswerker gezien, maar als slachtoffer van uitbuiting.¹⁶ Door veel betrokkenen in gemeenten werden zij dus ook niet als eigenstandige doelgroep van uitstapprogramma's binnen het (oude) kader van de RUPS-regeling aangemerkt. Hulp aan slachtoffers (zoals maatschappelijke opvang) wordt veelal binnen een

¹⁵ Zie bijvoorbeeld Bleeker, Y et al. (2017). *Stoppen met sekswerk. Belemmerende factoren voor een duurzame uitstap*. Regioplan Beleidsonderzoek.

¹⁶ In het geval van minderjarigheid hoeft er geen sprake te zijn van dwang om in juridische zin te kunnen spreken van mensenhandel. Wel moet een derde de minderjarige ertoe hebben gebracht zich beschikbaar te stellen (artikel 273f lid 1 sub 5 Sr).

eigen (regionaal) beleidskader ingevuld. In het kader van bredere hulp aan sekswerkers of slachtoffers van uitbuiting is er wel sprake van overlap tussen de thematiek in dit onderzoek, de ondersteuning die Prostitutie Maatschappelijk Werkers bieden en de aanpak van mensenhandel.

Oriëntatie

In de oriëntatiefase overwegen sekswerkers om eventueel met behulp van ondersteuningsaanbod te stoppen met het sekswerk. Betrokkenen in gemeenten beogen die overweging op de volgende manieren te faciliteren en te ondersteunen:

- Uit gesprekken met betrokkenen blijkt dat het vooral belangrijk is om **zicht te bieden op de mogelijkheden**. Veel sekswerkers hebben eerder al geprobeerd om te stoppen zonder hulp, en er moet dus een toegevoegde waarde voor hen zichtbaar worden waarom ze het zouden doen met behulp van een ondersteuningsprogramma.
- Betrokkenen in gemeenten besteden veel tijd aan het **in gesprek blijven met sekswerkers**. Zo kunnen ze wederzijds vertrouwen winnen.
- Betrokkenen in gemeenten benadrukken het belang van een **neutrale benadering**. Hulpverleners zeggen dat het in deze oriëntatiefase vaak nog helemaal niet gaat over het stoppen met sekswerk. Zonder druk moet er de ruimte gegeven kunnen worden om te overwegen. Betrokkenen in gemeenten richten hier bijvoorbeeld huiskamers voor in op locaties dicht bij seksbedrijven. Dit zijn inlooplocaties waar sekswerkers terechtkunnen voor sociale contacten of laagdrempelig contact met hulpverleners.
- Ten slotte is dit ook een fase waarin de hulpverleners sekswerkers helpen met het werken aan **zelfvertrouwen en zelfwaardering**. Door de sekswerkers meer het gevoel te geven dat ze ertoe doen en dat zij zich niet hoeven te schamen, zijn ze beter in staat te reflecteren op hun overwegingen, aldus betrokkenen in de gemeenten.

Belemmeringen

De belangrijkste uitdaging tijdens de oriëntatiefase is het kunnen bieden van praktische hulp op de korte termijn. Het lukt in de praktijk niet altijd om, bijvoorbeeld, snel tijdelijke woonruimte te bieden of anderszins snel een veilige omgeving te regelen. De kans is dan aanwezig dat een sekswerker het vertrouwen in de ondersteuning verliest en uit beeld verdwijnt. Daarnaast hoorden we uit gesprekken met sekswerkers dat ‘stoppen met sekswerk’ een proces is waar iedere sekswerker zelf doorheen moet. Betrokkenen in gemeenten stellen zich over het algemeen terughoudend op als zij merken dat een sekswerker twijfelt om te stoppen. Zij zullen niet aandringen als ze merken dat de sekswerker dat niet wil.

Uitvoering

In hoofdstuk 2 bleek al dat de behoeften tijdens het stoppen met sekswerk zeer uiteenlopend kunnen zijn. Dit maakt dat veel betrokkenen in gemeenten vooropstellen dat het ondersteunen bij stoppen boven alles **maatwerk** is. De PMW'er fungeert hierbij als een soort spin in het web die sommige ondersteuningsbehoeften zelf beantwoordt, maar ook veel samenwerkt met en overdraagt aan organisaties binnen en buiten de gemeente. Hieronder gaan we per leefdomein in op hoe, over het algemeen, de uitvoering in en rond DUUP-gemeenten eruitziet.

- **Wonen**. Het vinden van een nieuwe, betaalbare huurwoning is een belangrijke stap in de uitvoeringsfase. PMW'ers helpen hierbij met het inschrijven voor een sociale huurwoning of het onderhouden van contact met woningcorporaties.
- **Passend werk en inkomen**. PMW'ers spelen vaak zelf een rol in het vinden van passend werk en een passend inkomen. Zo helpen zij bij het aanvragen van een uitkering, stellen ze samen met sekswerkers cv's op of zoeken ze actief naar vacatures. Sommige PMW-organisaties hebben eigen jobcoaches en jobhunters in dienst, maar er wordt ook vaak samengewerkt met de gemeentelijke re-integratiedienst. In sommige gemeenten hebben PMW-organisaties vaste contactpersonen bij de sociale diensten. Deze contactpersonen hebben de expertise en kennis om met sekswerkers die willen stoppen om te gaan. Enkele PMW-organisaties hebben zelf werkervaringsplaatsen in restaurants of kringloopwinkels die ze kunnen aanbieden.
- **Opleiding**. Er is de behoefte vanuit sekswerkers om zich te laten omscholen, of een opleiding te doen. Dit is iets wat bekend is bij PMW, en het is iets waar sommige organisaties al in ondersteunen.

Het komt echter ook nog voor dat het ondersteuningsaanbod hierin nog miniem is. Als het specifiek gaat om taal bieden hulporganisaties of samenwerkingspartners wel vaak taalcursussen aan.

- **Schulden.** PMW'ers houden zich daarnaast bezig met budgetbeheer en schulden. Als het te overzien is, kijken ze samen met de sekswerker naar betalingsregelingen en -mogelijkheden. Indien er sprake is van flinke schulden, werken ze nauw samen met gemeentelijke schuldhulpverlening. Hulpverleners gaan indien nodig met de sekswerker mee naar gesprekken.
- **Normen, gedrag en netwerk.** In sommige regio's hoorden we dat organisaties werken met ervaringsdeskundigen en buddy's om het sociale netwerk te vergroten, en om verhalen te delen met personen die veel problemen herkennen. Er wordt, als dat nodig is, ook gewerkt aan het wennen aan een omgeving buiten de seksbranche middels het aanleren van nieuwe normen en omgangsvormen. Hier hebben PMW-organisaties vaak aparte cursussen voor in huis.
- **Zorg.** PMW'ers voeren (vrijwel) nooit zelf ondersteuning op het gebied van zorg uit. Er wordt daarvoor altijd samengewerkt met of overgedragen aan specialistische (ggz-)instellingen voor verslavingszorg, psychische zorg en fysieke zorg (ziekenhuizen en fysiotherapeuten).
- **Veiligheid.** Voor het bieden van een veilig onderkomen voor slachtoffers van uitbuiting werken PMW-organisaties samen met locaties voor vrouwen- en mannenopvang. In enkele gevallen hebben PMW-organisaties deze locaties zelf in beheer. Als er geen opvangplekken zijn, worden sekswerkers tijdelijk in hotels ondergebracht.
- **Zingeving.** PMW-organisaties die aandacht hebben voor zingeving, bieden bijvoorbeeld meditatiecursussen, massages en gezamenlijk gebed aan.
- **Repatriëring.** In enkele DUUP-regio's ondersteunen PMW-organisaties bij terugkeer naar het land van herkomst.

Belemmeringen

Uitdagingen om het ondersteuningsaanbod te verbeteren zitten met name in de huisvesting, scholing, en passend werk en inkomen. Woonruimte is schaars en vaak een belemmering in het duurzaam uitstappen. Dit is een breder landelijk probleem, maar treft ook zeker deze doelgroep. Een aandachtspunt wat directer het ondersteuningsaanbod raakt, is het vinden van passend werk. Vaak bieden hulporganisaties werkervaringsplekken aan (bijvoorbeeld in restaurants of kledingwinkels) die niet helemaal passen bij de sekswerker. Ten slotte geven sekswerkers aan behoefte te hebben aan (om)scholing om zich zo een betere positie op de arbeidsmarkt te verschaffen. In sommige regio's zien we dat het PMW daar nog niet optimaal op in kan spelen. Een voorbeeld daarvan was een sekswerker die reeds in het bezit was van een mbo-4-diploma, maar zich graag in iets anders wilde laten omscholen. Het PMW gaf aan dat ze al in het bezit van een diploma was, en daarin niet veel voor haar konden betekenen. Naast deze drie veelgenoemde uitdagingen, zijn er meer verbeterpunten. In paragraaf 3.4 wordt hier uitgebreider op ingegaan.

Nazorg

In de nazorgfase heeft de sekswerker het werk beter ingedeeld of is de sekswerker volledig uit de branche gestapt. Betrokkenen in gemeenten benadrukken dat niet elke voormalig sekswerker behoefte heeft aan nazorg. Nazorg wordt in de gemeenten in het onderzoek uitsluitend aangeboden door PMW'ers.

- Voor de groep autonome sekswerkers die vooral praktische hulp nodig heeft is **passieve nazorg** voldoende. Hulpverleners delen telefoonnummers en laten weten 'dat de deur altijd open staat'.
- De sekswerkers die echt hulpvragen hadden, krijgen vaak wat **actievere nazorg**. Dat houdt in dat hulpverleners wat vaker contact zoeken om een vinger aan de pols te houden. Ze zijn alert wanneer er sprake is van ontslag, opspelende psychische problemen of schulden. De sekswerkers die slachtoffer zijn geweest van uitbuiting verdienen de actiefste nazorg. Hulpverleners blijven een luisterend oor indien nodig, en ondernemen actie als er signalen zijn dat het oude netwerk contact opneemt.

3.3 Succesfactoren van ondersteuningsaanbod

In de evaluatie van RUPS II in 2018 worden er reeds enkele potentieel werkzame elementen genoemd.¹⁷ Hier gaat het bijvoorbeeld om outreachend veldwerk, signalering in samenwerking met een brede keten, het opbouwen en onderhouden van samenwerking met partners, regie door PMW'ers, inbedding van het programma in bredere hulpverlening en investeren in een vertrouwensband. Ook in de groeps-gesprekken met de betrokkenen in en rond de DUUP-gemeenten en de interviews met (voormalig) sekswerkers horen we dergelijke succesfactoren terug. Hieronder gaan we nader in op deze succesfactoren. We maken onderscheid tussen succesfactoren die te maken hebben met het handelen van PMW'ers en succesfactoren in de samenwerking tussen PMW'ers en andere professionals. We benadrukken dat het hier gaat om op kwalitatieve wijze vastgestelde succesfactoren.

Het handelen van PMW'ers

- Het belangrijkste volgens zowel de sekswerkers als de PMW'ers is dat de **behoefte van de sekswerker centraal** moet staan. Wanneer goed geluisterd wordt naar wat de sekswerker wil, dan wordt de sekswerker het best geholpen (ook als bijvoorbeeld de behoefte om te stoppen in eerste instantie latent aanwezig is). Dat vraagt van de PMW'ers dat zij elke sekswerker zien als een uniek persoon, met een uniek verhaal en een unieke achtergrond.
- Een **neutrale houding van de PMW'ers** is een succesfactor om de sekswerkers goed bij te staan in hun behoeften. Sekswerkers zijn, zo blijkt uit de gesprekken met (voormalig) sekswerkers en met betrokkenen in gemeenten, gebaat bij een open, constructieve benadering van PMW'ers zodat ze in staat zijn een vertrouwensband op te bouwen. Daarnaast is het belangrijk om de sekswerker het gevoel te geven zonder vooroordelen behandeld te worden. Veel sekswerkers geven aan dat zij vaak te maken hebben met stigmatisering en stereotypering. Het is voor hen daarom belangrijk dat de PMW'er zich uitzonderlijk neutraal opstelt en hun niet het gevoel geeft dat ze slachtoffer zijn.
- PMW'ers zeggen in de gesprekken dat tijd en geduld belangrijk zijn om sekswerkers uiteindelijk te kunnen helpen. Het kan even duren voordat de sekswerker er voor haar of hemzelf uit is om te stoppen met het werk. Al die tijd moet je zorgen dat je aanwezig bent voor mogelijke hulpvragen. Wanneer PMW'ers deze **professionele ruimte** kunnen innemen, en bovendien **de tijd** hiervoor krijgen, dan is dat een succesfactor om sekswerkers te helpen met stoppen.
- Het herkennen van **talenten** bij sekswerkers. Betrokkenen in gemeenten en (voormalig) sekswerkers benadrukken dat het belangrijk is om oog te hebben en te houden voor de talenten van sekswerkers. Sekswerkers zijn vaak sociale, hulpvaardige mensen met een groot doorzettingsvermogen en kunnen goed onderhandelen, verkopen en hebben veel mensenkennis. Dat zijn eigenschappen die nuttig kunnen zijn in andere branches.

Samenwerking tussen PMW'ers en andere professionals.

Samenwerking tussen organisaties is een van de belangrijkste succesfactoren van goed werkend ondersteuningsaanbod. Hierbij gaat het in eerste instantie om **samenwerking** tussen PMW-organisaties en organisaties die ondersteuning bieden die PMW-organisaties zelf niet in huis hebben. Verschillende PMW'ers noemen het belang van het hebben van vaste contactpersonen bij deze organisaties. Ook is het van belang dat deze contactpersonen ook zelf enige kennis van en ervaring met het begeleiden van sekswerkers hebben. Dat maakt de overdracht en ondersteuning kansrijker. Ten tweede gaat het ook om samenwerking tussen PMW-organisaties. Het is een succesfactor wanneer deze goed met elkaar samenwerken. De voordelen daarvan zijn dat ze sekswerkers makkelijker naar elkaar kunnen overdragen, dat bepaalde organisaties zich kunnen concentreren op een niche binnen de branche (bijvoorbeeld mannelijke sekswerkers of Spaanstalige sekswerkers), en dat er op deze wijze een beter overzicht ontstaat van wat de aard en omvang van de seksbranche binnen de regio is. Het is in het geval van samenwerking tussen PMW-organisaties belangrijk dat zij een open en **transparante houding** ten opzichte van elkaar aannemen, elkaars kwaliteiten kennen en bereid zijn om deelnemers over te dragen als zij denken dat een deelnemer bij een andere organisatie beter op zijn of haar plek is. De samenwerking uit zich in sommige gemeenten in **samenwerkingsafspraken**. Het aanvragen en toegekend krijgen van een bij-

¹⁷ Zie Timmermans, M., Kuin, M. & Leerdam, J. van (2019). *Landelijke evaluatie Regeling Uitstapprogramma's Prostituees II*. Regio-plan Beleidsonderzoek.

standsuitkering kan een belemmering zijn. Een manier om dit op te lossen is om vaste afspraken over inkomensvoorziening met de verstreckende gemeente maken. Andere afspraken betreffen het kunnen bieden van een urgentieverklaring voor sekswerkers die een woning nodig hebben en afspraken over het kunnen aanbieden van een opvangplek voordat financiering formeel ingeregeld is

In de onderstaande figuur vatten we succesfactoren per fase samen. Hierin nemen we ook succesfactoren uit de laatste evaluatie van de RUPS-regeling¹⁸.

Contact	Oriëntatie	Uitvoering	Nazorg
• Signalering in brede keten • Outreachend veldwerk • Aandacht voor gender- en sectorspecifieke vindplaatsen • Laagdrempeligheid	• Bieden van rust en ruimte • Realistische verbetering op korte termijn • Isolatie van vorig netwerk • Vroegtijdig hulpvraag in kaart brengen	• Inbedding in breder aanbod • Samenwerkingsafspraken • Domeinoverstijgende ondersteuning • Regie van PMW'er • Herkennen van talenten	• Vinger aan de pols houden • Hulp snel kunnen inschakelen
• Samenwerking met andere (PMW-)organisaties via vaste contactpersoon • Regie en ondersteuning vanuit gemeente • Neutrale benadering en bejegening, vertrouwen wekken, geduld hebben • Motivatie vasthouden • Vaste contactpersoon • Professionele ruimte van PMW'er om maatwerk te kunnen leveren • Samenwerken met ervaringsdeskundigen			

3.4 Versterken van ondersteuning

In de gesprekken met betrokkenen in gemeenten en (voormalig) sekswerkers is ook gevraagd naar hoe het ondersteuningsaanbod voor sekswerkers die uit willen stappen versterkt kan worden. De volgende verbeterpunten kwamen naar voren. Hierbij maken we onderscheid tussen het versterken van het bereik van de ondersteuning, het versterken van de aansluiting tussen behoeften en ondersteuning en de organisatie van het aanbod.

Het bereiken van de ondersteuning

Professionals in gemeenten vinden dat het van belang is meer zicht te krijgen op (de behoeften van) groepen sekswerkers die nu nog minder goed in beeld zijn. Hier gaat het om de volgende groepen: mannelijke sekswerkers, zelfstandig werkende escorts, zelfstandigen die thuis klanten ontvangen, sekswerkers die in Thaise massagesalons werken, transgender sekswerkers en minderjarige personen die seksuele handelingen tegen betaling verrichten. Samengevat gaat het hier om sekswerkers in de onvergunde branche en mannelijke en transgender sekswerkers in de vergunde en onvergunde branche. Professionals vertellen dat het lastig is om deze groepen met het huidige ondersteuningsaanbod te bereiken. Ze stellen daarnaast dat het zou helpen om goede voorbeelden uit andere regio's te delen.

Aansluiting tussen behoeften en aanbod

Het niet kunnen bereiken van sommige groepen sekswerkers hangt samen met de aard van het ondersteuningsaanbod. Hoewel het niet voor elke regio geldt, vertellen professionals in meerdere betrokken gemeenten dat het ondersteuningsaanbod ook niet goed aansluit op de behoeften van met name mannelijke en transgender sekswerkers. Ook noemen zij concrete belemmeringen die wel goed in beeld

¹⁸ Zie Timmermans, M., Kuin, M. & Leerdam, J. van (2019). *Landelijke evaluatie Regeling Uitstapprogramma's Prostituees II*. Regio-plan Beleidsonderzoek.

kunnen zijn, maar waarbij het lang niet altijd lukt om adequate ondersteuning te bieden. Hierbij gaat het met name om ondersteuning bij de volgende behoeften.

- **Wonen.** In veel gemeenten wordt het kunnen regelen van een geschikte **woning** als groot probleem ervaren. PMW'ers geven aan dat dit tot uitval van deelnemers kan leiden. Sekswerkers hebben behoefte aan eigen (betaalbare) woonruimte, maar dat kan vaak niet geboden worden vanwege krapte op de woningmarkt. In enkele gemeenten kunnen sekswerkers in uitstapprogramma's (als zij meerdere belemmeringen hebben) een (op een maatwerkregeling gebaseerde) urgentieverklaring krijgen. Maar ook dan geldt dat wachtrijen lang zijn.
- **Passend werk met een passend salaris.** Zowel betrokkenen in gemeenten als (voormalig) sekswerkers vertellen dat het vinden van passend werk met een passend salaris nog vaak niet lukt. Ze noemen bijvoorbeeld dat werkgevers terughoudend kunnen zijn om met deze groep aan de slag te gaan. Dat kan te maken hebben met bestaande stigma's van de werkgever, of bijvoorbeeld met gaten in cv's die sekswerkers niet kunnen verklaren (omdat ze het gevoel hebben niet open te kunnen zijn over hun werk daarvoor). Betrokkenen in gemeenten vertellen dat het lastig is om werkplekken te vinden die aansluiten bij de interesses en vaardigheden van (voormalig) sekswerkers.
- **Scholing.** Vanuit de (voormalig) sekswerkers is er regelmatig behoefte aan (om)scholing om de kansen op de arbeidsmarkt te vergroten. Het komt, volgens PMW'ers, regelmatig voor dat sekswerkers die willen stoppen zich willen laten (om)scholen. Hier is volgens hen echter vrijwel nooit financiering voor te vinden.
- **Taal.** Taal is een terugkomende barrière in het duurzaam stoppen met sekswerk. Vooral voor niet-Nederlandse sekswerkers is het daardoor lastig om ander werk te zoeken.

Naast het kunnen bieden van de bovenstaande vormen van ondersteuning, zijn er ook organisatorische aspecten die het kunnen aanbieden van de juiste ondersteuning in de weg kunnen staan. Meerdere professionals in gemeenten noemen de afwezigheid van **sekswerkgerelateerde expertise** bij organisaties met wie Prostitutie Maatschappelijk Werkers moeten of zouden moeten samenwerken. Dit kan ertoe leiden dat ondersteuning bij de samenwerkingspartner niet succesvol is of dat een PMW'er niet geneigd is om over te dragen terwijl dat eigenlijk wel gewenst is. Hier worden vaak re-integratie en schuldhulpverlening als voorbeeld genoemd. Daarnaast noemen professionals in gemeenten dat **financiering van opvang** soms knelpunten met zich meebrengt, vooral bij organisaties die geen opvangplekken in eigen beheer hebben. We horen in meerdere gemeenten dat financiering eerst geregeld moet worden voordat er een opvangplek aangeboden kan worden. Als de noodzaak tot opvang acuut is, kan dit ervoor zorgen dat het slachtoffer van uitbuiting buiten beeld raakt. We maken hierbij de opmerking dat het opvangen van slachtoffers niet vanuit de middelen voor uitstapprogramma's wordt betaald, maar dat het succes van ondersteuning vanuit uitstapprogramma's voor slachtoffers van uitbuiting wel mede afhankelijk is van de beschikbaarheid van opvang. Tot slot, door de **coronamaatregelen** hebben meerdere PMW-organisaties een toename in aanmeldingen gezien. Dit heeft geleid tot druk op de uitvoering. Daarnaast geven betrokkenen in gemeenten aan dat het feit dat overbruggingsregelingen voor sekswerkers niet toegankelijk waren tot financiële problemen heeft geleid bij sekswerkers. Sommige gemeenten hebben hier maatwerkregelingen voor ingericht.

De bovenstaande verbetermogelijkheden laten zien dat het domeinoverstijgend, integraal ondersteunen van sekswerkers niet eenvoudig is. Dat toont ook de onderstaande figuur. Deze figuur weerspiegelt per leefdomein welke behoeften kunnen spelen en welke actoren en professionals in het beantwoorden van die behoefte een rol spelen.

Profielen

van sekswerkers die willen
stoppen

4

4 Profielen van sekswerkers die willen stoppen

In dit onderzoek hebben we onder meer een overzicht gegeven van behoeften van sekswerkers die willen stoppen. Deze behoeften zijn [zeer divers](#) van aard. Dit reflecteert het feit dat elke sekswerker een eigen verhaal, eigen behoeften en eigen toekomstwensen heeft. Dit maakt het niet eenvoudig (of misschien wel onmogelijk) om eenduidige profielen te schetsen. Uit alle activiteiten in dit onderzoek komen tegelijkertijd wel onderscheidende beelden naar voren. In dit hoofdstuk presenteren we een eerste aanzet tot het beschrijven van profielen van sekswerkers die willen stoppen. Deze profielen zouden in de toekomst verder in de praktijk getoetst en via nader onderzoek verbeterd kunnen worden.

Op basis van eerder onderzoek, de gesprekken met (voormalig) sekswerkers, de groepsgesprekken in DUUP-regio's en de werksessie met betrokkenen in gemeenten zijn er drie typerende profielen van sekswerkers die willen stoppen te omschrijven. Deze profielen zijn het resultaat van het zoeken naar een of meerdere kenmerken die het meest onderscheidend zijn én samenhangen met typerende behoeften en ingezet ondersteuningsaanbod. De profielen laten zich het best onderscheiden door te kijken naar de [motivatie](#) waarmee en de [omstandigheden](#) waarin een persoon met sekswerk start. Hieronder gaan we in op de drie te onderscheiden profielen.

1. **De autonome sekswerker met praktische vragen.** Ten eerste identificeren we de groep sekswerkers die in hoge mate van autonomie aan sekswerk is begonnen en die wegens gebrek aan toekomstperspectief ander werk wil. Geld verdienen voor een specifiek doel gecombineerd met interesse in het werk was vaak de reden om met sekswerk te beginnen. Het is een groep sekswerkers die veel van de uitdagingen die bij het stoppen met sekswerk komen kijken zelf het hoofd kan bieden, maar praktische hulp bij het aanvragen van een uitkering en het zoeken naar ander betaald werk kan gebruiken. Voor deze groep is het stoppen met het werk een [carrièreswitch](#). Het gaat hier relatief vaak om Nederlandse sekswerkers die daarnaast relatief jong zijn.
2. **De sekswerker met meerdere hulpvragen.** Ten tweede identificeren we een groep sekswerkers die onder omstandigheden die maakten dat de persoon zich genooddaakt voelde om sekswerk te doen (zoals schulden) met sekswerk begon. Het is een groep sekswerkers die dit werk best lang gedaan heeft en voor wie het werk grotendeels als een verplichting voelde, waar weinig plezier aan werd beleefd. Dit heeft ertoe geleid dat problemen erger werden of zich opstapelden. Denk dan aan financiële stress, gezondheidsklachten en verslaving. Deze sekswerkers hebben meerdere hulpvragen en de afstand tot ander werk is relatief groot. Onder deze groep vallen ook de sekswerkers die autonoom met het werk startten en het doel hadden om snel weer te stoppen, maar vervolgens in het werk zijn blijven hangen. Ze hebben een relatief hogere leeftijd en zijn vaker niet-Nederlands. Voor deze groep sekswerkers is stoppen na verloop van tijd [noodzaak](#) geworden.
3. **Het slachtoffer van uitbuiting.** Ten derde identificeren we een groep personen die zichzelf waarschijnlijk nooit als sekswerker heeft gezien, maar gezien kunnen worden als slachtoffer van uitbuiting. Zij zijn onder druk, dreiging of dwang van derden met het werk begonnen of zijn in autonomie aan het werk begonnen en hebben hier later mee te maken gekregen. Het is een groep die weliswaar behoeften heeft die sekswerkers ook kunnen hebben, maar verder niet met hen te vergelijken is. Er kan sprake zijn geweest van fysiek en psychologisch geweld, chantage, bedreiging, (emotionele) afhankelijkheid en vaak ook financiële uitbuiting. Een belangrijk deel van de ondersteuning vindt niet plaats in het kader van stoppen met sekswerk, maar binnen het kader van de aanpak mensenhandel en zorg voor slachtoffers. Ook is er relatief vaak sprake van een licht verstandelijke beperking. Personen uit deze groep zijn relatief jong. Stoppen hangt voor deze personen samen met [veiligheid](#) en het verkrijgen van controle over het eigen leven.

De bovenstaande profielen geven vooral zicht op de verscheidenheid van vrouwelijke sekswerkers. We sluiten niet uit dat meer zicht op de behoeften van [mannelijke](#) en [transgender](#) sekswerkers tot aanvullende profielen zou kunnen leiden. In de onderstaande tabel laten we per profiel en per fase zien welke behoeften er kunnen spelen en welke ondersteuning betrokkenen in gemeenten inzetten.

		Autonome sekswerker met praktische vragen <i>Stoppen is een carrièreswitch</i>	Sekswerkers met hulpvragen <i>Stoppen is noodzaak geworden</i>	Slachtoffers van uitbuiting <i>Stoppen omdat hen de kans wordt geboden</i>
		- Start om (snel) geld te verdienen en zoekt vrijheid en spanning - Beleeft (nog steeds) plezier aan het werk - Mist ontwikkel- en toekomstperspectief - Krijgt een relatie of wordt zwanger - Wil vooral ander werk en mogelijk tijdelijk een uitkering - Relatief vaak Nederlandse sekswerkers - Afkomstig uit alle branches	- Start om (snel) geld te verdienen of schulden af te betalen - Ook familie is afhankelijk van de inkomsten uit sekswerk - Ervaart erger wordende problemen: financiële stress, huisvesting, verslaving, psychische en fysieke klachten - Heeft vaak geen of weinig opleiding - Heeft een relatief hoge leeftijd - Relatief vaak taalbarrières - Vaak niet-Nederlandse sekswerkers	- Start onder druk van derden - Ziet zichzelf lang niet altijd als slachtoffer van uitbuiting - Heeft een of meerdere afhankelijkheidsrelaties - Heeft een of meerdere onderliggende kwetsbaarheden, zoals een licht verstandelijke beperking - Heeft een relatief lage leeftijd - Werkt vaker in de onvergunde sector
Doet sekswerk <i>Contact</i>	Behoeften	- Hulp rond seksuele gezondheid, zoals SOA-checks - Wil vooral praktische en zakelijke ondersteuning richting een andere dagindeling of tips om werk beter te doen	- Hulp rond seksuele gezondheid, zoals SOA-checks - Zoekt iemand om verhaal mee te delen - Stoppen lang niet altijd direct een behoefte	- Heeft nog geen behoefte aan contact - Druk van derden weerhoudt het slachtoffer om contact te zoeken
	Aanbod	- Via online of offline veldwerk - Via andere sekswerkers - Doorverwijzing van GGD en andere hulpverleners	- Via online of offline veldwerk - Via andere sekswerkers - Doorverwijzing van GGD en andere hulpverleners	- Doorverwijzing van politie (bestuurlijke controles), GGD en andere hulpverleners - Vaker via online, dan via offline veldwerk
Overweegt te stoppen <i>Oriëntatie</i>	Behoeften	- Overweging wordt beïnvloed door angst voor stigmatisering - Wil voldoende vertrouwen hebben in potentie van praktische hulp - Zicht op verbetering op de korte termijn	- Luisterend oor, vertrouwen en perspectief - Zelfvertrouwen (her)winnen, werken aan weerbaarheid - Behoeft aan ruimte, rust en soms ook veiligheid - Angst om vertrouwde netwerk los te laten - Zicht op verbetering op de korte termijn	- Overweging hangt samen met gepercipieerd slachtofferschap en loyaliteit - Luisterend oor, vertrouwen, iemand die aan de kant van het slachtoffer staat - Geen wisselingen van hulpverleners - Behoeft aan veiligheid, ruimte en rust - Angst om vertrouwde netwerk los te laten
	Aanbod	- Zicht bieden op mogelijkheden - Neutrale benadering	- Werken aan zelfvertrouwen en eigenwaarde - Zicht bieden op mogelijkheden - Neutrale benadering	- Veilig, tijdelijk onderdak - Zicht bieden op mogelijkheden - Werken aan zelfvertrouwen en eigenwaarde - Rust
Probeert te stoppen <i>Uitvoering</i>	Behoeften	- Passend werk en inkomen - Omscholing - Soms hulp met aanleren van omgangsvormen en gedrag. - Zingeving en erkenning	- Passend werk en inkomen - Hulp met uitkering - Aanpakken van schulden - Hulp met huisvesting - Soms omscholing/taal - Fysieke/psychische hulp - Zingeving en erkenning - Hulp met omgangsvormen - Repatriëring	- Eerst: veiligheid borgen, nieuw netwerk creëren, werken aan normen en gedrag, psychische ondersteuning - Zingeving en erkenning - Daarna: hulp met financiën, werk en huisvesting en evt. verdere psychische ondersteuning
	Aanbod	- Passieve regie door PMW'er met samenwerkingspartners - Jobcoaches, jobhunting, cv-beheer - Ondersteuning normen, gedrag en netwerk.	- Actieve regie door PMW'er met samenwerkingspartners - Taalcursussen - Jobcoaches, jobhunting, cv-beheer - Ondersteuning normen, gedrag en netwerk - Buddy's en ervaringsdeskundigen	- Actieve regie door PMW'er met samenwerkingspartners - Ondersteuning normen, gedrag en netwerk - Buddy's en ervaringsdeskundigen - Hulp praktische zaken
Heeft andere dagindeling <i>Nazorg</i>	Behoeften	- Vaak minder behoefte aan nazorg - Verleden roept geen schaamte op - Houdt misschien nog wat vaste klanten	- Vaker behoefte aan nazorg - Verleden roept mogelijk schaamte op - Psychische belemmeringen kunnen (weer) opspelen - Omgaan met minder geld blijft aandachtspunt	- Vaker behoefte aan nazorg - Verleden roept mogelijk schaamte op - Psychische belemmeringen kunnen (weer) opspelen
	Aanbod	- Passieve nazorg	- Passieve of actieve nazorg - Actie bij ontslag, opspelende psychische belemmeringen, oplopende schulden	- Vaker actieve nazorg - Actie bij opspelende psychische belemmeringen, oplopende schulden, contact door oude netwerk

Conclusies

5

5 Conclusies

We presenteren onze conclusies aan de hand van de zes onderzoeksvragen.

1. Wat zijn de kenmerken van sekswerkers die willen stoppen?

De persoonlijke kenmerken van sekswerkers die willen stoppen zijn zeer uiteenlopend en reflecteren de veelzijdigheid van de seksbranche. De redenen om te **beginnen** met sekswerk wijken voor sekswerkers die op enig moment willen stoppen met het werk bijvoorbeeld niet sterk af van sekswerkers in het algemeen. **Geld verdienen** is de belangrijkste reden om met sekswerk te beginnen. Als we daar nader op ingaan, zien we drie onderliggende redenen. Ten eerste zien we dat sekswerkers starten om geld te verdienen om in het **eigen levensonderhoud** te voorzien. Hier kan het gaan om algeheel levensonderhoud of het bekostigen van een specifiek doel, zoals het betalen van een studie. In het geval van sekswerkers met een niet-Nederlandse achtergrond gaat het relatief vaak ook om het kunnen onderhouden van familie. Ten tweede zien we dat sekswerkers zich **genooddaakt** kunnen voelen om sekswerk te doen. Oplopende schulden, een verslaving en het wegvallen van een liefdesrelatie met een partner die in het levensonderhoud voorzorg, kunnen dan aanleidingen zijn om met sekswerk te beginnen. Naast de sekswerkers die om bovenstaande redenen beginnen met sekswerk, zijn er personen die onder **druk**, dreiging of dwang van derden met sekswerk beginnen en gezien kunnen worden als slachtoffers van uitbuiting.

Sekswerkers doen tijdens het werk zowel positieve als negatieve **ervaringen** op. Positieve ervaringen zijn bijvoorbeeld gevoelens van **spanning**, avontuur, zelfbewustzijn, zelfvertrouwen en **onafhankelijkheid**. Negatieve ervaringen hebben te maken met **stigma**, gebruik van **drugs**, een hoge mate van stress, onprettige ervaringen met klanten en geweldssituaties. Het valt op dat sekswerkers die compleet afhankelijk zijn geweest van de inkomsten uit sekswerk en niet naast het sekswerk nog een andere stabiele bron van inkomsten hadden, en sekswerkers die voor hun gevoel te lang in de seksbranche actief zijn geweest, geneigd zijn om negatieve ervaringen te benadrukken. De ervaringen van autonome sekswerkers verschillen met die van slachtoffers van **uitbuiting**. Slachtoffers van uitbuiting krijgen relatief vaak te maken met geweld, chantage, afpersing en dreiging.

Als we kijken naar redenen om te willen stoppen met sekswerk valt ook hier op dat deze redenen divers van aard zijn. We kunnen onderscheid maken tussen **redenen** die al wat langer spelen en directe **aanleidingen**. Redenen die al wat langer spelen zijn afname van inkomsten, financiële uitdagingen en schulden, een ervaren gebrek aan toekomstperspectief, het bereiken van vooraf gestelde doelen, toenemen van de psychische of fysieke klachten, een toename van het gebruik van stimulerende middelen en verslaving. Daarnaast kan ook een uitbuitingssituatie dermate ernstige vormen aannemen dat het slachtoffer besluit om melding te maken. Directe aanleidingen om te willen stoppen zijn het krijgen van een relatie, zwanger worden, een negatieve ervaring met een klant en een negatieve ervaring tijdens een controle van politie of gemeentelijke handhavers. Ook de sluiting van de seksbranche naar aanleiding van de coronapandemie is voor sekswerkers aanleiding geweest om te stoppen met sekswerk.

2. Wat zijn de behoeften en belemmeringen van sekswerkers die willen stoppen en op welk moment tijdens het stoppen spelen deze behoeften een rol?

Uit dit onderzoek komt naar voren dat de behoeften van sekswerkers die willen stoppen zeer divers kunnen zijn. Het valt ten eerste op dat sekswerkers die uiteindelijk ondersteuning bij het stoppen met sekswerk krijgen, vaak met andere vragen bij de PMW-organisaties in beeld komen. **Tijdens het werk** kloppen zij aan met vragen over seksuele gezondheid, omgaan met geld, het leren van een taal en over het uitoefenen van het werk. Slachtoffers van uitbuiting komen veelal in beeld via gezamenlijke controles met politie of BOA's of via de opvang. Hun eerste en voornaamste behoefte is veiligheid en rust. Als een sekswerker **overweegt** om te stoppen, spelen er vaak andere behoeften. Hier kan het gaan om een luisterend oor en vertrouwen krijgen, zicht op praktische hulp, een neutrale benadering, een vaste contactpersoon, ruimte en rust om de gedachten op een rijtje te krijgen en veiligheid. Als de ondersteuning zich op **stoppen** richt, zijn er meerdere behoeften en belemmeringen die een rol kunnen spelen. Deze behoeften en belemmeringen verspreiden zich over vrijwel alle leefdomeinen en zijn daarnaast ook binnen leefdomeinen uiteenlopend. In het onderzoek kwamen we de volgende behoeften tegen: hulp bij het zoeken naar een betaalbare woning, hulp bij het vinden van passend werk met een passend inkomen, behoeften rond omscholing, het oplossen van schulden, fysieke en psychische zorg, veiligheid,

zinggeving en hulp bij het aanleren van nieuwe gedragsnormen en het opbouwen van een nieuw sociaal netwerk. Het is op basis van dit onderzoek niet mogelijk om iets te zeggen over de mate waarin behoeften vaker voorkomen dan andere. Als het een (voormalig) sekswerker eenmaal is gelukt om een nieuwe daginvulling te realiseren, kunnen er ook [na het stoppen](#) nog behoeften spelen. Veelal gaat het hier om laagdrempelig contact met een PMW'er, hulp bij het beheren van het budget, ondersteuning bij psychische problematiek en het voorkomen van herhaald slachtofferschap.

3. In hoeverre is de ondersteuning aanwezig die sekswerkers nodig hebben om succesvol uit te stappen?

Zoals hierboven blijkt, kunnen sekswerkers zeer uiteenlopende behoeften hebben. Bovendien kunnen sekswerkers die willen stoppen dezelfde behoeften en belemmeringen hebben, maar toch compleet verschillende aanpakken nodig hebben. Dat maakt van het ondersteunen van sekswerkers die willen stoppen [maatwerk](#). Het valt op dat organisaties en professionals veel discretionaire ruimte hebben om de ondersteuning naar eigen filosofie en inzicht in te richten. Prostitutie Maatschappelijk Werkers, die in de DUUP-regio's sekswerkers die willen stoppen bijstaan, staan dus voor een grote uitdaging. Enkele behoeften (het bieden van perspectief, het aanleren van nieuwe gedragsnormen en het opbouwen van een sociaal netwerk) kunnen zij zelf beantwoorden, voor veel anderen werken zij samen met partners binnen en buiten de eigen gemeente. Dit vraagt dat zij een netwerk van [samenwerkingspartners](#) hebben en de regie over dit netwerk voeren. Op landelijk niveau stellen we vast dat het kunnen aanbieden van [omscholing](#), het vinden van een betaalbare [woning](#) en het vinden van passend [werk](#) met een passend [inkomen](#) voor professionals belangrijke belemmeringen zijn om de behoeften van sekswerkers die willen stoppen te beantwoorden. Als we inzoomen op de mate waarin het aanbod op regionaal niveau aansluit op de behoeften van sekswerkers, valt vooral op dat deze mate van aansluiting sterk verschilt tussen regio's. Dit geldt met name voor belemmeringen die Prostitutie Maatschappelijk Werkers zelf niet kunnen oplossen, maar waarvoor zij hulp nodig hebben van andere professionals, zoals schuldhulpverleners en re-integratieconsulenten. In veel regio's zien we dat er bij de instanties waar deze professionals werken nog weinig op sekswerkers gerichte expertise aanwezig is. Het valt op dat in regio's waar al langere tijd sprake is van aanbod gericht op uitstappende sekswerkers het aanbod vrij compleet is en er intensief tussen organisaties wordt samengewerkt. In regio's waar nog niet zo lang aandacht is voor uitstappende sekswerkers of waar samenwerking met omliggende gemeenten niet actief is opgezocht, is de ondersteuning nog niet multidisciplinair, wordt er nog niet veel samengewerkt en is er nog geen sprake van [regionale toegang](#). Ook zien we verschillen in de mate waarin ondersteuningsaanbod gericht op stoppende sekswerkers is [ingebed](#) in breder aanbod voor sekswerkers, bijvoorbeeld hulp bij starten met sekswerk, voorlichting over seksuele gezondheid en vakinhoudelijke ontwikkeling.

4. Zijn er gezien de kenmerken, behoeften en belemmeringen van sekswerkers en de ondersteuning die zij krijgen onderscheidende profielen te maken?

Het formuleren van onderscheidende profielen van sekswerkers die willen stoppen is gezien de diversiteit van sekswerkers en de complexiteit van het stoppen niet eenvoudig. Uit het onderzoek komen tegelijkertijd drie onderscheidende beelden naar voren. Ten eerste gaat het om sekswerkers die met een hoge mate van [autonomie](#) met het werk gestart zijn, hun (financiële) doelen hebben behaald en een gebrek aan toekomstperspectief ervaren. Voor hen is stoppen vooral een carrièreswitch en ze zoeken met name hulp bij het aanvragen van een tijdelijke uitkering en het vinden van nieuw werk. Ten tweede identificeren we sekswerkers met meerdere hulpvragen. Het gaat hier met name om sekswerkers die met een hoge mate van autonomie of uit financiële [noodzaak](#) met het werk begonnen zijn en die het niet gelukt is om zelfstandig te stoppen en eigenlijk te lang met het werk zijn doorgegaan. Dat heeft tot meerdere belemmeringen geleid en stoppen is voor hen noodzaak geworden. Ten derde gaat het om personen die zichzelf nooit als sekswerkers hebben beschouwd, maar als slachtoffer van uitbuiting gezien kunnen worden. Zij zijn onder [druk](#), [dreiging](#) of [dwang](#) van derden met het verrichten van seksuele handelingen voor geld begonnen. Stoppen hangt voor deze personen samen met veiligheid en het verkrijgen van controle over het eigen leven. Deze profielen hebben vooral betrekking op vrouwelijke sekswerkers en slachtoffers van uitbuiting. We sluiten niet uit dat meer zicht op de behoeften van [manlijke](#) en [transgender](#) sekswerkers tot aanvullende profielen zou kunnen leiden. De profielen hangen

per fase in het ondersteuningsaanbod samen met een behoeften en elementen in het aanbod. Een overzicht hiervan is te vinden in hoofdstuk 4.

5. *Wat zijn de succesfactoren van een goed werkend ondersteuningsaanbod gericht op sekswerkers die willen stoppen?*

Er is nog niet veel bekend over de effectiviteit en werkzaamheid van ondersteuning gericht op sekswerkers die willen stoppen. Dat brengt met zich mee dat het niet eenvoudig is om succesfactoren aan te wijzen. Dit onderzoek geeft tegelijkertijd wel een beeld van aspecten in het **handelen** van professionals en in de **context** waarin zij werken die in ieder geval door professionals zelf en door voormalig sekswerkers als belangrijk worden gezien. In het handelen van professionals gaat het om de behoefte van de sekswerker centraal stellen in het inzetten van instrumenten en trajecten, een neutrale houding van de professional ten opzichte van de sekswerker, het kunnen en durven nemen van professionele ruimte om maatwerk te bieden, voldoende tijd en het herkennen van talenten van sekswerkers die willen stoppen en het inzetten van ervaringsdeskundigheid. In de context van de professional gaat het met name om samenwerking met instanties die leefdoelmeingerichte ondersteuning kunnen bieden en concrete werkafspraken over bijvoorbeeld inkomensvoorziening, het kunnen verkrijgen van een urgentieverklaring voor een huurwoning en tijdelijke opvang.

6. *Hoe kan het ondersteuningsaanbod voor sekswerkers die willen stoppen worden versterkt?*

Het onderzoek biedt aanknopingspunten voor het versterken van aanbod gericht op sekswerkers die willen stoppen. We delen deze aanknopingspunten op in het versterken van het bereik van ondersteuning en het versterken van de aansluiting tussen behoeften en ondersteuning.

- **Het bereik van ondersteuning.** Ons onderzoek laat zien dat het huidige ondersteuningsaanbod met name gericht is op en geschikt is voor sekswerkers met een of meerdere ernstige hulpvragen en dat er expertise uit het ondersteuningsaanbod ingezet wordt voor slachtoffers van uitbuiting. Dat betekent dat het aanbod minder is toegespitst is op de autonome sekswerkers met praktische vragen. Dat is een risico. Sekswerkers die naar hun wens te lang in de seksbranche werken, kunnen immers te maken krijgen met ernstigere vormen van problematiek. Hiernaast zijn er meerdere concrete doelgroepen aan te wijzen die buiten het bereik van het huidige ondersteuningsaanbod vallen. Het gaat hier om mannelijke sekswerkers, transgender sekswerkers, sekswerkers in de onvergunde en illegale branche, sekswerkers werkzaam bij escortbureaus, Thaise sekswerkers en minderjarige personen. Bovendien is de mate van **regionale toegang** van ondersteuning in veel regio's nog beperkt. Alles bij elkaar past de opmerking dat het huidige aanbod slechts een beperkt deel van de seksbranche omvat. Dit veranderen vraagt om **kennisontwikkeling** over het bereiken van de niet-bereikte groepen én het op maat snijden van het ondersteuningsaanbod voor deze groepen. Een sekswerker wel bereiken maar niet kunnen helpen leidt immers tot uitval. Het uitwisselen van goede voorbeelden tussen gemeenten en regio's kan hierbij helpen. Ook ligt er voor de centrumgemeenten in de DUUP-regio's een uitdaging om het bereik in omliggende gemeenten via **samenwerking** met deze gemeenten te versterken.
- **Aansluiting tussen behoeften en ondersteuningsaanbod.** Er zijn meerdere behoeften waarvoor geldt dat deze lang niet altijd met succes (kunnen) worden beantwoord. Hierbij gaat het om het weg nemen van taalbarrières, het vinden van passend werk met een passend salaris, het vinden van betaalbare woonruimte en het kunnen bieden van (om)scholing. In de context van de ondersteuning in het kader van stoppen met sekswork is in sommige gevallen het snel regelen van financiering voor de tijdelijke opvang aan slachtoffers van uitbuiting een drempel. We benadrukken dat Prostitutie Maatschappelijk Werkers een deel van de behoeften die zij bij sekswerkers tegenkomen kunnen beantwoorden. Voor een ander deel zijn zij afhankelijk van de samenwerking met andere professionals, werkzaam bij andere organisaties. Dit heeft in meerdere regio's de afgelopen jaren geleid tot stevige samenwerkingen met en tussen gemeenten, terwijl deze samenwerking in andere regio's nog in de kinderschoenen staat. Regio's waarin deze samenwerking al vanzelfsprekender is, maken zich zorgen over de afname van middelen vanuit het Rijk naar aanleiding van de nieuwe financieringswijze en de invloed daarvan op de samenwerking. De verschillen in mate van samenwerking in regio's heeft in-

vloed op de aansluiting tussen behoeften en ondersteuningsaanbod. De verschillen in het aantal leefdomeinen waarop er per regio adequate ondersteuning kan worden geboden zijn groot. Een belangrijk aspect in het verbeteren van aansluiting tussen behoeften en ondersteuning ligt verscholen in het versterken van de expertise bij samenwerkingspartners van Prostitutie Maatschappelijk Werkorganisaties in regio's waar die expertise nog beperkt is. Prostitutie Maatschappelijk Werkers en de professionals waarmee ze samenwerken lopen tegen knelpunten aan die zij zelf niet kunnen oplossen. Voorbeelden hiervan zijn de beschikbaarheid van woningen, de stigma-gerelateerde terughoudendheid van werkgevers om personen met een sekswerkverleden in dienst te nemen of financiering voor scholing. Dit vraagt wellicht regionale [samenwerking](#) op tactisch en strategisch niveau of zelfs aandacht op landelijk niveau.

Tot slot

Dit onderzoek valt in een interessante tijd. Nu de middelen vanuit het Rijk via het gemeentefonds worden verdeeld, krijgen sommige regio's te maken met meer of juist minder financiering dan voorheen. Gemeenten worden daarnaast verantwoordelijker voor het aanjagen, verbeteren en borgen van de ondersteuning. Dit heeft mogelijk gevolgen voor de aard, het bereik en de kwaliteit van het ondersteuningsaanbod. Het is bovendien interessant om te volgen wat er met de discretionaire ruimte van professionals gebeurt als de gemeente verantwoordelijker wordt voor de besteding van middelen. De nieuwe financieringssystematiek via een decentrale uitkering brengt bovendien uitdagingen rond de [monitoring](#) met zich mee. De RUPS-subsidieregeling maakte het immers mogelijk om voortgang in regio's rond samenwerking en resultaat te monitoren. Dit roept de vraag op hoe de kwaliteit van ondersteuningsaanbod gericht op sekswerkers die willen stoppen, of ondersteuning aan sekswerkers in brede zin, in de nabije toekomst best gemonitord kan worden. Gezien de wens van regio's om kennis en ervaringen met elkaar te blijven delen kunnen we ons voorstellen dat monitoring en leren tussen regio's met elkaar gecombineerd kunnen worden. Dit zou een goede manier zijn om én meer te leren over de werkzaamheid van ondersteuningsaanbod én om professionals in staat te stellen hun werk nog beter te doen.

Bijlage

B

Bijlage – Aanwezigen bij groeps gesprekken

Alkmaar	Marco van Sprang, Gemeente Alkmaar Marijke Schrier, GGD Hollands Noorden Marianne de Mooij, MEE en de Wering
Almere	Layla Kramer, Gemeente Almere Sabine van Eck, De Schoor Jeanette Slaats, Maatschappelijke Dienstverlening Flevoland Wendy Winkelman, GGD Flevoland Radha Fagoe, Blijf Groep Jacqueline Keur, Scharlaken Koord Miranda Olijve, Stop Huiselijk Geweld.nu
Amsterdam	Anne de Leeuw, Gemeente Amsterdam Annemarie Heeringa, Leger des Heils Ellen van Klaveren, P&G292 Dayana Nuñez Plata, Leger des Heils Elseline van Bommel, Scharlaken Koord Myrna Cleef, Spirit
Apeldoorn	Wendy van Rees, Gemeente Ede Carolien van der Have, Gemeente Apeldoorn Sarah Boschma, Next Step/Rijnland Jolanda Bergsma, Rebelz Mirjam Gootink, GGD Noord- en Oost-Gelderland
Arnhem	Esther Francot, Gemeente Arnhem
Assen	Sophie Oostra, Gemeente Assen Harmina Pieterse, Leger des Heils Wendy Huivernaar, Terwille
Den Bosch	Wil Saenen, Gemeente Den Bosch Noëlle Goverde, Gemeente Den Bosch Renée van Haarlem, Leger des Heils Daniëlle van Went, Lumens Dorien Jaartsveld, Maatschappelijke Opvang Den Bosch
Den Haag	Fien Gerver Beets, Gemeente Den Haag Sjulaika Jarbandhan, Gemeente Den Haag Nicole Harms, SHOP Addie Dieke, SHOP
Enschede	Harmke Scholte, Gemeente Enschede
Groningen	André Plijter, Gemeente Groningen Femia Wortelboer, Gemeente Groningen Paul Koster, Gemeente Groningen Sylvia Bloemendaal, Gemeente Groningen Paul Vriends, Gemeente Groningen Daffy Gärtner, MJD Fokke Postma, GGD Groningen Annelies Hutten, Terwille Erik de Vos, Terwille

Haarlem	Kristel Gortzak, Gemeente Haarlem Mick van den Berg, Gemeente Haarlemmermeer Marianne Wijns-Pos, Scharlaken Koord Els Adams, GGD Kennemerland
Leeuwarden	Ymkje Woudstra, Sociaal Domein Fryslân Karin Werkman, Fier Pytrik Wijbenga, Fier Harmina Pieterse, Leger des Heils
Nijmegen	Angela Koopmans, Gemeente Nijmegen Joep van den Boogaard, GGD Gelderland Zuid Annemarie Hensen, MEE Gelderse Poort Monique Onck, Sterker Sociaal Werk Ingrid Hendriks, Iriszorg
Tilburg	Hadeline Vorselaars, Gemeente Tilburg Geesje Wielens, Sterk Huis Femke Overzier, GGD Hart voor Brabant, Sterk Huis Judith Martens, Sterk Huis
Utrecht	Hilde Verduijn, Gemeente Utrecht Hans de Haan, Gemeente Utrecht Dana Bootink, Gemeente Utrecht Nynke Louwes, Gemeente Hilversum Arieke van Andel, Gemeente Amersfoort Maren de Vos, Gemeente Hilversum Marian Aalberts, Scharlaken Koord Jenetta Biesart, Pretty Woman Minke Fischer, Tussenvoorziening Diana Monsuur-Hoogerbrugge, Tussenvoorziening
Zaandam	Riet van Loon, Gemeente Zaanstad Emmy Leegwater, Gemeente Zaanstad Monique Smit, Scharlaken Koord Femke Helland, Scharlaken Koord
Zwolle	Irene Pruim, Gemeente Zwolle Sabine van Oijen, Gemeente Deventer Mascha Zwiers, Scharlaken Koord Wendy Lenstra, Stichting de Kern

REGIOPLAN
BELEIDSONDERZOEK

Regioplan
Jollemanhof 18
1019 GW Amsterdam
T +31(0)20 531 53 15
www.regioplan.nl